

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра банківського бізнесу

СМОЛІЙ Аліна Володимирівна

**Роль і місце комерційних банків у діяльності фінансово-
промислових груп / The role and place of commercial
banks in the activities of financial-industrial groups**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма – Банківська справа

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ФБСм-21
А. В. Смолій

Науковий керівник
к.е.н., доцент, О. О. Іващук

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

« ____ » _____ 2021 р.
Завідувач кафедри

_____ О. В. Дзюблюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП	6
1.1. Поняття, види фінансово-промислових груп	6
1.2. Нормативно-правові засади діяльності фінансово-промислових груп.....	11
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	20
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП В УКРАЇНІ.....	21
2.1. Становлення та діяльність фінансово-промислових груп в Україні.....	21
2.2. Роль банків в розвитку фінансово-промислових груп України.....	29
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	40
РОЗДІЛ 3 ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	42
3.1. Стратегія управління фінансово-банківським капіталом фінансово-промислових груп.....	42
3.2. Проблеми та перспективи функціонування банків у системі фінансово-промислових груп в Україні.....	49
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток національної економіки, що відбувається під впливом глобалізаційних трансформацій та інтеграційних процесів, вимагає від бізнесових структур значної концентрації промислового капіталу та фінансових ресурсів для підвищення конкурентоспроможності продукції, активізації інвестиційної діяльності та впровадження високотехнологічних інновацій. За таких умов одним із пріоритетних завдань державної економічної політики є створення сприятливих умов для формування інтегрованих підприємницьких структур. Найбільш перспективною їх формою є фінансово-промислові групи (ФПГ), які суттєво впливають на розвиток економіки, здатні ефективно вирішувати складні технологічні, організаційні та фінансові завдання, забезпечуючи гнучкість управління в умовах загострення конкурентної боротьби.

Разом з тим, в умовах поглиблення економічних та пандемічних ризиків актуальним питання розвитку фінансово-промислових груп в Україні є акумулювання і використання для інвестиційних цілей фінансово-банківського капіталу, що зумовлює необхідність наукових досліджень ролі комерційних банків в діяльності фінансово-промислових груп.

Огляд літератури з теми дослідження. Дослідженню проблематики функціонування фінансово-промислових груп в Україні та участі комерційних банків у їх розвитку присвятили свої праці, так вчені, як: Алексєєв І. В., Бесараб Є.О., Бондаренко Л. П., Братута О. Г., Ватаманюк-Зелінська У. З., Венгер В. В., Віблій П.І., Дерев'янку Б.В., Жихарцева О. О., Лещук В.П., Прокопенко С. П., Сулима М. О. та ін. Однак малодослідженими залишаються питання розвитку діяльності банківських установ як центрів фінансово-промислових груп, особливо в умовах економічної нестабільності.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є розробка теоретико-методологічних основ та обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності комерційних банків в системі фінансово-промислових груп.

Реалізація мети зумовила постановку й розв'язання таких завдань:

- дослідити поняття, види фінансово-промислових груп;
- розглянути нормативно-правові засади діяльності фінансово-промислових груп;
- охарактеризувати особливості становлення та діяльності фінансово-промислових груп в Україні;
- визначити роль банків в розвитку фінансово-промислових груп України;
- окреслити напрямки побудови стратегії управління фінансово-банківським капіталом фінансово-промислових груп;
- розробити шляхи вирішення проблеми функціонування банків у системі фінансово-промислових груп в Україні

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження процесу функціонування фінансово-промислових груп в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та науково-практичні засади діяльності банків в системі фінансово-промислових груп.

Методи дослідження. У роботі використано методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, статистичні методи та інші загальнонаукові методи. Для вирішення поставлених завдань застосовано наступні методи: дедуктивний – при дослідженні окремих аспектів функціонування ФПГ; економіко-статистичні – у процесі аналізу діяльності ФПГ та ролі комерційних банків у їх розвитку; ретроспективний аналіз – при дослідженні історичних аспектів розвитку ФПГ в Україні; графічний метод – для наочного відображення динаміки банківського кредитування ФПГ.

Інформаційна база роботи включає дані Міністерства фінансів України, Національного банку України, матеріали Державної служби статистики та Державної податкової служби України, економічні звіти науково-дослідних центрів та рекомендації міжнародних експертів з питань фінансово-економічного розвитку країни, законодавчо-нормативні акти, що регулюють створення та окремі аспекти діяльності ФПГ, корпоративні сайти і сайти періодичних видань, власні дослідження автора.

Наукова новизна відображає підхід автора до аналізу ролі комерційних банків в системі функціонування фінансово-промислових груп. Зокрема а роботі досліджено особливості діяльності банків – центрів фінансово-промислових груп в умовах проведення банківської реформи та банківської кризи в Україні 2014-2017 років.

Практичне значення отриманих результатів полягає у формуванні практичних пропозицій автора щодо побудови стратегії використання фінансово-банківського капіталу для розвитку фінансово-промислових груп в Україні.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 70 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 4 таблиці, 5 рисунків, список використаних джерел із 62 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП

1.1. Поняття, види фінансово-промислових груп

Сьогодні в економіці більшості країн світу провідну роль відіграють не окремі суб'єкти господарювання, а їх об'єднання, тобто, корпоративні структури певного типу.

На думку Т. Семко та І. Ховрак, суб'єкти корпоративного сектора сприяють вирішенню важливих соціально-економічних проблем національної економіки, забезпечують мобілізацію фінансових ресурсів, обмежують відповідальність та ризик власників, здійснюють інвестування у поширення нових технологій та науково-технічних досліджень і сприяють розвитку й підвищенню рівня культури управління [52, с. 6]. До переваг автори відносять позитивний вплив на національну економіку, самостійність, необмеженість сфери діяльності та можливості для її розширення, обмежену відповідальність власників і широкі можливості залучення капіталу тощо. Серед недоліків – деструктивний вплив на національну економіку, складність створення та ліквідації, потенційні можливості для зловживань.

Ідея створення ФПГ стала результатом розвитку теорії комбінації та концентрації виробництва, яка сформувалася ще в ХІХ ст. За визначенням Р. Гільфердінга, комбінований спосіб виробництва – це «... комбінація, тобто, об'єднання в одному підприємстві різних галузей промисловості, які являють собою послідовні ступені обробки сировини...» [13, с. 27].

З історії розвитку капіталізму відомо, що поряд із зростанням розмірів самих підприємств зростало й значення банківського капіталу в їх діяльності. Протягом ХХ ст. в діяльності ФПГ відбулися суттєві зміни. Це обумовлювалося тим, що фінансові групи, які є основною організаційною формою концентрації капіталу, в 40-х роках значно переорієнтували свою діяльність. Вони стали, по-

перше, більш універсальними, по-друге, у зв'язку з певним надлишком фінансово-банківського капіталу підвищився їх інтерес до поширення конкретних напрямів його застосування. Головною ознакою цього фактично й стало створення ФПГ. Причому в їх діяльності зацікавлені як фінансові установи, так і промислові підприємства.

В економіках розвинутих країн створення ФПГ відбувається шляхом:

- поділу великої фірми на кілька самостійних;
- відгалуження дочірніх фірм від материнської компанії;
- злиття або поглинання;
- добровільне об'єднання підприємств навколо великих банків [401, с. 4].

При цьому окремі способи створення ФПГ можуть комбінуватися з урахуванням особливостей стану чи розвитку економічної системи конкретної країни. Це обумовлено багатьма факторами. Зокрема, роллю та участю державних органів управління, зацікавленістю банківських установ та промислових підприємств, конкурентоспроможністю продукції промислових підприємств, величиною банківського капіталу тощо. Зарубіжний досвід свідчить, що створення та діяльність ФПГ в кожній країні мають свої особливості як в організації, так і функціонуванні. Разом з тим, їх створення та діяльність підпорядковуються загальним закономірностям.

Створення ФПГ в більшості країн світу найчастіше це не організаційно-правовий процес оформлення взаємодії банківських установ та промислових підприємств, а зв'язки, які напружувалися тривалий час за допомогою різних варіантів участі в діяльності, наявності певних форм залежності фінансових, промислових та інших компаній, зацікавленості в успішній діяльності одне одного, а також у стабільних довгострокових взаємовигідних економічних зв'язках. Як наслідок, ФПГ за кордоном, особливо в США та країнах Європи, часто не мають жодних чітко окреслених організаційних форм та державної реєстрації. Немає також єдиних принципів, за якими вони створюються, а також територіальних меж, відсутні вимоги до їх спеціалізації. Тому головною умовою їх створення та діяльності є отримання додаткових доходів від

об'єднання капіталів, у тому числі за рахунок розширення можливостей та поля діяльності.

Зауважимо, що однією із умов створення ФПГ в економічно розвинутих країнах є жорстка конкуренція як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. В більш вигідних умовах перебувають ті суб'єкти господарювання, які мають можливість розвиватися в межах кількох галузей, які можуть координувати дії (в межах певної групи підприємств у питаннях виробництва і реалізації продукції). Важливу роль відіграє можливість розподіляти тимчасово вільні фінансові ресурси між учасниками груп для фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Однією із основних переваг ФПГ є участь у їх складі банківських установ, що дає можливість виробничим та іншим підприємствам групи залучати грошові кошти під відносно низькі відсотки. Крім того, це забезпечує зниження кредитного ризику і прозорість розрахункових операцій та орієнтує всіх учасників групи на довгостроковий результат.

Суттєві переваги створюють ФПГ і для конкурентоспроможності на зовнішньому ринку. Як свідчить практика Західної Європи, Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону, національний капітал за умови створення дієвих інтегрованих структур (у т.ч. ФПГ), які регулюються і підтримуються державою, отримує додатковий шанс бути конкурентоспроможним на світовому ринку.

В. Горбатов «на основі дослідження діяльності ФПГ в зарубіжних країнах, характеризує їх як результат інтеграції капіталу, в рамках якого проходить об'єднання фінансово-кредитних установ, промислових і торгових підприємств для здійснення координованої виробничо-господарської діяльності з метою вирішення спільних завдань» [16, с. 160]. Виходячи з цього, ФПГ мають багато спільного з будь-якими інтегрованими структурами, які функціонують в економічних системах. Класифікація інтегрованих структур бізнесу наведена на рис. 1.1.

Досить спірним є поділ інтегрованих структур на комерційні та некомерційні: всі вони є представниками бізнесу і можуть існувати тільки в

процесі розвитку та удосконалення. Як справедливо зазначають О. Кириченко та Е. Ваганова, «у процесі постійного розвитку компанії в умовах ринкової економіки прагнуть до зростання. Існують два варіанти: придбання зовнішньої структури або власний розвиток. Внутрішні потенціали зростання реалізуються через збільшення прибутковості та існуючих активів, підвищення операційної ефективності та інновацій, зовнішні – за рахунок злетів, починань і альянсів» [28, с. 48].

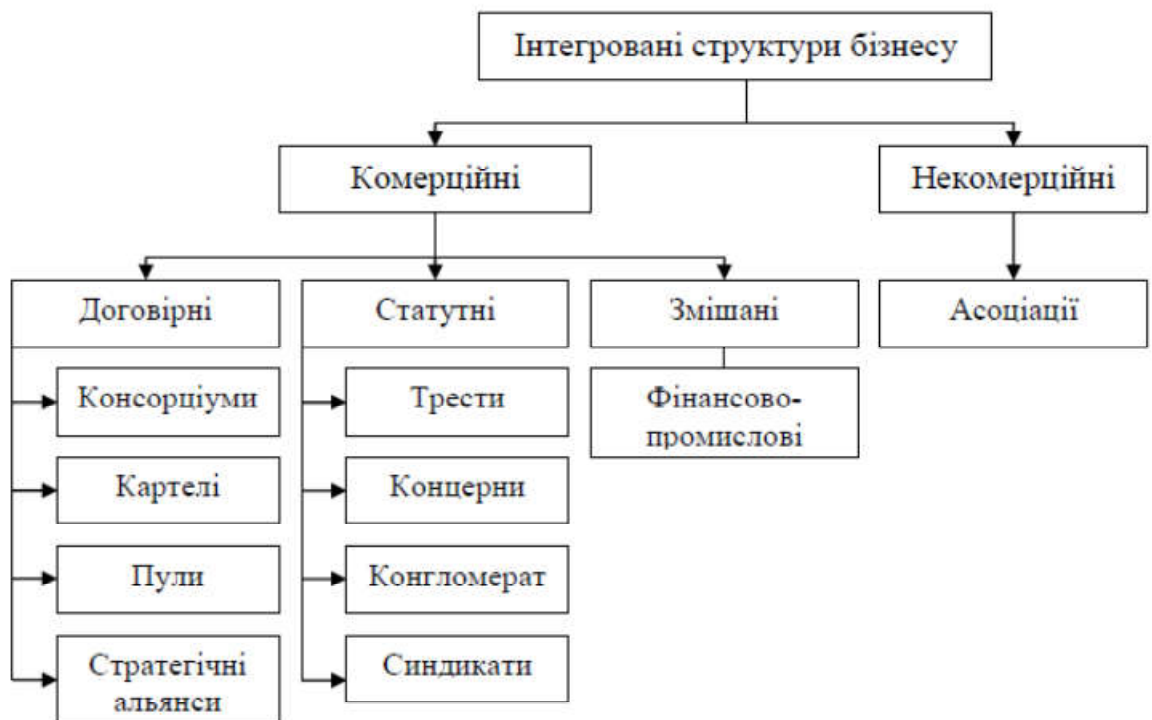

Рис. 1.1. Класифікація діючих у світовій практиці інтегрованих структур бізнесу [32]

Світовим лідером серед інтегрованих структур є фінансово-промислова група “Royal Dutch Shell” (Нідерланди) – представник нафтової галузі. Найбільшими за обсягом продажів концернами є також представники нафтової галузі “Exxon Mobil” (США) та BP (Великобританія), а також корпорація “Wal-Mart Stores” (США). Серед стратегічних альянсів провідне місце посідає “Toyota Motor” (Японія).

ФПГ набули поширення в різних країнах не в однаковій мірі. Відповідно,

різними є їх роль та значимість у функціонуванні економічних систем. В десяти найбільших економічно розвинутих країнах світу функціонує більше 1200 ФПГ. При цьому їхня питома вага в загальній сумі продажів складає майже 90 відсотків. Найбільше ФПГ зареєстровано в США (551, що складає 37,3% від їх загальної кількості в економічно розвинутих країнах). Відповідно, високими є показники їхніх продажів. Але найбільші прибутки від діяльності отримують ФПГ в Японії.

Кількість та якість показника діяльності ФПГ в різних країнах світу мають як подібні риси, так і характеризуються певними відмінностями. Специфіка їхньої діяльності обумовлена історичними та національними особливостями формування ФПГ у конкретній країні, рівнем розвитку її економічної системи, у тому числі фінансового ринку, роллю держави у регулюванні ринкового середовища, рівнем розвитку фінансової системи та її значення в діяльності інтегрованих структур, еволюцією організації та управління.

Історично сформувалося два типи ФПГ: у першому ядром, навколо якого об'єднуються інші члени групи, є банківська установа, у другому – промислова компанія.

ФПГ, центром якої є банк, як правило, має горизонтально-інтегровану структуру, з чітким виділенням фінансових і промислових підприємств. Для них характерне вільне перетікання капіталів із однієї сфери діяльності групи в іншу, що забезпечує високу диверсифікацію діяльності та їх фінансову самостійність. При цьому, незважаючи на те, що вони мають жорстко закріплену структуру, центром якої є банк, досягається певна рухливість меж групи, що проявляється у можливості проведення самостійної (до певної міри) довгострокової стратегії банків і промислових підприємств, що входять до складу групи. У значній мірі це досягається за рахунок того, що у цих групах встановлено пріоритет переміщення фінансово-банківського капіталу над іншими видами взаємозв'язків між членами групи. Фінансовій установі належить десять або більше відсотків акцій промислових підприємств. Можливий частковий їх контроль за діяльністю банків: п'ять відсотків акцій

або представництво у раді директорів [4, с. 133].

Інший тип ФПГ – група, ініціатором створення та в центрі якої знаходиться велика промислова компанія. Вони володіють банками та фінансовими компаніями. Але, разом з тим, ці фінансові установи мають високий рівень самостійності а їхні ділові інтереси виходять за межі діяльності конкретної групи.

На різних етапах створення ФПГ мали такі особливості:

- початкове їх створення проходило за рахунок злиття значних капіталів окремих сімей, які, в свою чергу, мали певну регіональну відокремленість:

- у більшості випадків ФПГ утворювались на основі раніше сформованого фінансово-банківського капіталу з надзвичайно високим рівнем його концентрації в конкретних банках;

- створення груп обумовлювалось також високим рівнем концентрації промислового виробництва в окремих регіонах, що, у свою чергу, стимулювало створення певних координуючих органів, функції яких у більшості випадків покладались на банки. Разом з тим, формувалось відповідне антимонопольне законодавство, яке перешкоджало надмірному зростанню банківського і промислового капіталу шляхом поглинання. В результаті цього банки мали право брати участь в управлінні корпораціями і були їхніми рівноправними партнерами. Це впливало на відносини всередині групи: вони будувались на основі встановлення гнучких зв'язків і не обмежувались жорсткими рамками групи. Такі обмеження позитивно впливали на розвиток економіки в цілому оскільки забезпечували перетікання фінансово-банківського капіталу із однієї галузі в іншу, а також забезпечували її стабільний розвиток у довгостроковій перспективі.

1.2. Нормативно-правові засади діяльності фінансово-промислових груп

Одним із важливих питань в успішному регулюванні економіки є чітке

бачення ролі держави в економічних процесах. В будь-якому разі не йдеться про звичайне «механічне» посилення її регулюючої ролі у перехідний період. Не може бути єдиного на тривалий період механізму цього впливу шляхом формування певних органів державного управління, а також конкретних його інструментів. Необхідно сформулювати філософію, яка б поєднувала в собі як елементи ринкового механізму функціонування економічної системи, так і певні важелі державного втручання. Слід зазначити, що держава втручалась в розвиток економіки тільки останні 70–80 років. Вона веде підприємницьку діяльність і на правах власності володіла певним майном, тобто, певним чином управляла економікою. Як відзначає Р. Челлен, таке управління має фінансовий характер, тому що «...подібно до права оподаткування воно служить твердою економічною основою для забезпечення виконання державних завдань щодо збереження правопорядку. Але політика сучасної держави ... йде далеко попереду порівняно з цією метою. Віднині в області її уваги – національна економіка, в полі її зору – вся країна, все суспільство» [51, с. 57].

Держава регламентує діяльність національної економіки, яка представляє собою «конституційно, економічно та організаційно єдину систему взаємопов'язаних галузей і сфер діяльності людей, що характеризується відповідною пропорційністю, взаємозумовленим розміщенням на обмеженій державними кордонами території» [24, с. 15].

На наш погляд, основною метою держави на будь-якому етапі розвитку національної економіки є забезпечення економічної безпеки країни як складової національної безпеки: «Економічна безпека характеризується таким станом національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розширеного самовідтворення та спроможний задовільняти потреби особи, сім'ї, суспільства, держави» [5, с. 415]. В. Ткаченко сформулювала достатньо чітке визначення економічної безпеки, під якою «...слід розуміти такий стан країни, за якого народ (через систему державного управління) може суверенно, без втручання і тиску ззовні, визначати шляхи і

форми свого економічного розвитку» [56, с. 9]. Автор побудувала ієрархічну схему рівнів економічної безпеки, яка послідовно включає економічну безпеку підприємця (нижчий рівень) та держави, регіону, міжнародну і глобальну економічну безпеку (вищий рівень).

Матеріальною основою економічної безпеки є економічний потенціал держави. За таких умов особливого значення набуває ефективне управління економікою з боку держави, невід'ємною складовою якого є законодавче, правове управління.

Формування ринкової економіки вимагає випереджуючого формування відповідної законодавчої бази. В цій сфері не повинно бути анархії. Саме нехтування законами ринку інколи призводить до катастрофічних наслідків. Ринкова економіка вимагає дисципліни і законності у відносинах між суб'єктами господарювання, повної відповідальності за власні рішення і результати діяльності. Недосконала законодавча система в Україні перешкоджає формуванню дійсно ринкових відносин, а економічні реформи часто гальмують створення та розвиток конкурентного середовища, ведуть до монополізації економіки.

Однією із основних складових національної безпеки є конкурентоспроможність національної економіки. Конкурентоспроможність країни – це спроможність створити конкурентні переваги. Сучасне трактування конкурентних переваг зводиться до того, що країни прагнуть експортувати ті товари, у виробництві яких використовуються відносно надлишкові ресурси, та імпортувати ті, для виробництва яких потрібні відносно дефіцитні. В результаті теорія конкурентних переваг включає поняття технічного прогресу та нерівномірність його розвитку в окремих країнах.

Спираючись на погляди своїх попередників, американський економіст М. Портер «створив розширену теорію національної конкурентоспроможності, в якій обґрунтував чотири головні фактори конкурентної переваги країни, які отримали назву портерівського ромба у Портера – національного ромба» [44, с.

92–146].

Визнаючи важливість рішень держави щодо економіки, М. Портер все ж вважає їх допоміжними або «частковими». Таке трактування ролі держави в розвитку національної економіки актуальне, на нашу думку, для ринкової економіки, із сформованою інституційною структурою, причому такої, що перебуває на стадії стабільного розвитку. В умовах кризи, зростання глобальної конкуренції або ж для країн з перехідною економікою роль держави суттєво змінюється. Її можна трактувати не лише як «п'ятий детермінант», а й як перший за важливістю та значенням [2, с. 96].

Конкурентоспроможність національної економіки в загальному вигляді необхідно розглядати як фактичний стан суперництва національних виробників із зарубіжними, обумовлений дією певних економічних та політичних факторів не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку. При визначенні цього суперництва необхідно враховувати як нинішній його стан, так і перспективу розвитку. Рівень майбутнього стану конкурентоспроможності національної економіки залежить від належного використання чи невикористання вказаних вище факторів. У процесі її забезпечення держава більше впливатиме на ті фактори, які формуються на внутрішньому ринку, ніж на фактори геополітичного середовища. Іншими словами, конкурентоспроможність національної економіки – це сума економічних факторів, які діють на внутрішньому ринку й обумовлені сильними і слабкими її сторонами. Тому, розглядаючи конкурентоспроможність економіки будь-якої країни, необхідно, перш за все, звернути увагу на забезпечення конкурентоспроможності національних виробників.

Саме такий підхід забезпечить створення ефективного механізму досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності національної економіки та дієвий механізм її державного регулювання. З цієї точки зору досить вдалим є наступне визначення: «Конкурентоспроможність будь-якого суб'єкта господарювання – це такий його стан, котрий характеризується системою

показників його мікро- та макромаркетингового середовища, які знаходяться в зоні економічної стійкості, і дозволяє створювати продукцію, більш конкурентоздатну, ніж у конкурентів» [3, с. 45].

Таким чином, можна визначити конкретну послідовність формування конкурентоспроможності національної економіки: конкурентоспроможність продукції – конкурентоспроможність суб'єктів господарювання – конкурентоспроможність галузі – конкурентоспроможність країни.

Для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки необхідно, передусім, створити умови для конкуренції товаровиробників на внутрішньому ринку. Однією із умов цього є державний захист конкуренції, запобігання монополізації ринку, обмеження конкуренції і недобросовісної конкуренції.

Потужні підприємства можуть нести загрозу монополізації національного ринку і знижувати його конкурентоспроможність. Щоб зменшити загрозу, необхідно створити відповідне антимонопольне законодавство. Як відзначає В. Дахно, «...Предметом антимонопольного права є система юридичних норм, спрямованих на обмеження монополізації економіки та розвиток економічної конкуренції. Суб'єктами антимонопольного права є органи влади та управління і підприємці (юридичні особи і громадяни), які займаються діяльністю з виробництва, реалізації, придбання товарів та послуг» [18, с. 9].

Створюючи антимонопольне законодавство, слід, передусім, керуватися національними інтересами, орієнтуватися на запобігання фінансовому диктату з боку міжнародних компаній, оскільки це може мати більш негативний вплив на розвиток національної економіки, ніж деяка її монополізація (в розумних межах).

У 2002 році в Україні набрав чинності Закон «Про захист економічної конкуренції» [46], з появою якого втратив силу Закон «Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій

діяльності та низка нормативно-правових актів. Законодавство України про захист економічної конкуренції будується також на базі Закону України Про захист від недобросовісної конкуренції, у новій редакції – Про антимонопольний комітет України» [45].

Закон «Про захист економічної конкуренції визначає конкретний перелік заборонених видів антиконкурентних узгоджених дій між суб'єктами господарювання, а також дає загальне трактування зловживанню монопольним (домінуючим) становищем і визначає конкретні їх випадки. Сформульована генеральна заборона на всі випадки зловживань монопольним становищем суб'єктами господарювання та наведено конкретний їх перелік» [45].

У процесі регулювання економічної діяльності держава повинна забезпечити створення дійсно ринкового середовища на основі конкуренції, що неможливе лише шляхом створення відповідного механізму. Необхідно стимулювати створення певних ринкових структур, які будуть забезпечувати, з одного боку, реалізацію інтересів держави в сфері економіки, з іншого – ефективну діяльність суб'єктів господарювання відповідно до умов ринкового середовища. Оптимальними з цієї точки зору є ФПГ, переваги функціонування яких з точки зору національної економіки, відзначалися вище. Крім того, вони мають суттєві конкурентні переваги у процесі діяльності поза межами національної економіки.

Слід зазначити, що в багатьох економічно розвинутих країнах діяльність ФПГ спеціальними законодавчими актами не регламентується. Більше того, не використовуються терміни «фінансово-промислова група» та «промислово-фінансова група». Як правило, такі види інтегрованих об'єднань характеризуються як «пов'язані підприємства», «системи компаній», «організації організацій», «товариства товариств», «товариства другого ступеня», «групи компаній» або просто «групи». Але найчастіше використовується поняття «корпорація», яке включає, поряд з іншими, різні

господарські об'єднання. Для характеристики різних видів об'єднань майже не вживаються терміни «юридична особа» або «суб'єкт господарювання».

На сьогодні в Україні законодавчо-нормативна база створення і діяльності ФПГ (ПФГ) відсутня. В січні 1995 року Указом Президента України затверджено Положення «Про фінансово-промислові групи в Україні» [49]. Але цей Указ не набув чинності. З травня 1996 року вступив у дію Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні, на основі якого Постановою Кабінету Міністрів затверджено Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп» [48]. Але на даний час вони втратили свою чинність.

Відповідно до положення про фінансово-промислові групи в Україні, затвердженого Указом Президента України 27 січня 1995 року «Про фінансово-промислові групи в Україні» [49] великі об'єднання промислового і банківського капіталу називаються фінансово-промисловими групами (ФПГ). «Фінансово-промислова група – статутна чи договірна юридична особа, створена шляхом об'єднання промисловими підприємствами, організаціями, банками та іншими суб'єктами підприємницької діяльності (передачі у власність, в управління, в тому числі довірче) майна, що їм належить (закріплене за ними), фінансових ресурсів, а також передачі права управління господарською діяльністю для централізованого управління виробничою, науковою, фінансовою та комерційною діяльністю» [49]. Як видно, головними характеристиками даної дефініції були певна спрямованість на організацію управління господарською діяльністю групи, визначення досліджуваного об'єднання як юридичної особи, а мети його створення як централізованого управління виробничою, науковою, фінансовою і комерційною діяльністю.

Відповідно до Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21 листопада 1995 року № 437/ 95-ВР. «Промислово-фінансова група (ПФГ) – об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи та

організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції» [48].

«Відповідно до ст. 2 п. 7. Закону створення ФПГ забороняється у сфері торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання, транспортних послуг» [48].

Разом з тим, діюча нормативна база має багато недоліків. Як відзначає Б. Дерев'яно, «залишається не виправдано складним порядок створення ПФГ, вона не торкається важливих питань, якими б визначалася компетенція органів управління групи, майнові аспекти її діяльності, інші заходи державного регулювання тощо» [19, с. 16]. Як наслідок, процес формування ФПГ в Україні відбувається надто повільно. Перша вітчизняна фінансово-промислова група була створена лише в травні 2001 року Постановою КМУ (група «Титан»), метою діяльності якої був розвиток кольорової металургії. Ця Постанова так і не набула чинності, і в жовтні 2004 року група була ліквідована.

Діяльність (створення) ФПГ можна розглядати двояко. Будь-яке інтегроване об'єднання може існувати незалежно від того, сформована відповідна нормативно-законодавча база чи вона відсутня. Завдання держави – дати закони, які б забезпечили спрощену схему їх створення та ефективну діяльність.

Законодавче регулювання створення та діяльності ФПГ повинно передбачати переважно економічні методи впливу держави. Так, інвестиційна політика має бути спрямована на стимулювання її інноваційної складової, а фінансово-кредитна – на підвищення ефективності діяльності інтегрованих структур бізнесу. Важливими складовими державного регулювання в цій сфері мають бути:

- податкове та митне регулювання;
- розробка та реалізація відповідних державних програм, які б забезпечили зростання конкурентоспроможності ФПГ на міжнародному ринку;
- формування законодавчої бази ефективного ринкового середовища, яка, враховуючи інтереси інтегрованих структур бізнесу, захищатиме і регламентуватиме діяльність інших суб'єктів ринкових відносин;
- амортизаційна політика, спрямована на стимулювання технічного та технологічного розвитку інтегрованих структур бізнесу.

Дія об'єктивних законів економічного розвитку впливатиме на набір методів і засобів адміністративного й ринкового впливу на розвиток ФПГ. Їх поєднання значною мірою залежатиме від стратегічних цілей розвитку держави.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

На основі проведеного дослідження теоретичних основ функціонування фінансово-промислових груп можна зробити такі висновки.

1. Фінансово-промислові групи – це добровільні об'єднання підприємств, банків, інвестиційних фондів, маркетингових фірм та страхових компаній, метою яких є подолання кризових явищ, стабілізація виробництва, підвищення продуктивності праці і виготовлення конкурентоспроможної продукції .

2. ФПГ можуть поєднувати юридичних осіб різних організаційно-правових форм і форм власності. Держава може приймати участь як державними підприємствами, так і частками в приватизованих підприємствах. Створення ФПГ, об'єднаних по вертикалі та горизонталі, є альтернативою галузевій системі управління.

3. Учасниками фінансово-промислової групи визнаються юридичні особи, що підписали договір про створення фінансово-промислової групи, і заснована ними центральна компанія фінансово-промислової групи, або основне і дочірнє підприємства, що утворюють фінансово-промислову групу.

4. Організація ефективної взаємодії учасників фінансово-промислової групи у здійсненні інноваційної діяльності залежить від ролі головної компанії, структура якої має будуватися із урахуванням класів стратегічних завдань, що стоять перед ФПГ.

5. Організаційна структура ФПГ дає змогу не лише акумулювати величезні грошові ресурси і перетворювати їх в інвестиційні, а й ефективно використовувати такі грошові ресурси, зокрема – довгострокові позики.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП В УКРАЇНІ

2.1. Становлення та діяльність фінансово-промислових груп в Україні

Наслідки фінансово-економічної кризи відчутно позначилися на сфері підприємництва усіх без винятку національних економік. Забезпечення сталого розвитку економічних систем актуалізує питання пошуку шляхів виходу із кризи підприємницької сфери. У цих умовах значну увагу привертають такі форми організації підприємницької діяльності як ФПГ.

Загалом ці форми організації бізнесу не лише поширені у розвинених країнах світу, зокрема США, Японії, Німеччині, а й виступають вихідною основою їхніх економік. Так, у США завдяки корпораціям створюється 55 – 60% ВВП, працевлаштовано близько 45% трудових ресурсів та здійснюється майже 60% інвестицій в економіку [11, с. 35].

В Україні концентрація приватного капіталу відбулася на тлі світового досвіду формування транснаціональних компаній, проте із певною вітчизняною специфікою, пов'язаною із особливістю приватизаційних процесів та економічною нестабільністю. В основі формування ФПГ в Україні лежать процеси приватизації системного бізнесу та зростання банківського капіталу на фоні гіперінфляції.

Як свідчать численні дослідження зарубіжного досвіду формування аналогічних бізнесових структур у транзитивних економіках найчастіше відбувається за умов приватизації державних підприємств та із розвитком вільної торгівлі. Так, Л. Тревіно, Дж. Деніелс та Х. Арбелайз у своїх дослідженнях емпірично підтвердили позитивний зв'язок між приватизацією та залученням великого капіталу у перехідні економіки та пояснили це тим, що

приватизаційна політика для власників капіталу є показником позитивного відношення влади країни до приватних підприємств [62]. Л. Начам, К. Сан, В. Тонг та К. Іла формування великого капіталу пов'язують також із агломерацією економік через концентрацію та об'єднання суміжних видів діяльності [61]. Низка науковців, серед яких А. Беван, С. Естрін та К. Меєр продовжили дослідження у цьому напрямі та розширили перелік чинників впливу на потік інвестицій у економіки перехідного типу за рахунок таких факторів як розвиток приватного сектора, реформування банківського сектору, вільного обміну валюти та розвиток законодавчої бази [60].

На нашу думку, усі перелічені чинники мали місце під час формування ФПГ в Україні, окрім останнього: на сьогодні їх діяльність на території України законодавчо не регламентується. Так, Закон України «Про промислово-фінансові групи»[48] та Указ Президента «Про фінансово-промислові групи»[49] втратили чинність, а стаття 125 Господарського кодексу України [17], яка визначала правовий статус ФПГ – виключена. Офіційне визначення ФПГ приведене лише у Наказі Державної податкової адміністрації України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проведення перевірок підприємств, які входять до складу фінансово-промислових груп, інших об'єднань та великих платників податків», де вони характеризуються як група «...суб'єктів господарювання, що перебувають під безпосереднім чи опосередкованим контролем юридичної або фізичної особи (групи осіб), пов'язаних між собою юридичними та господарськими відносинами з метою створення найбільш сприятливого фінансового середовища для реалізації великомасштабних бізнес-проектів і програм, а саме: максимальної концентрації в рамках однієї бізнес-структури економічного потенціалу пріоритетних галузей економіки, формування цінової політики, встановлення максимального контролю за ринком виробництва та збуту продукції та поширення сфери впливу цієї структури на інші галузі економіки» [23].

Разом з тим за даними різних дослідників кількість ФПГ в Україні зростає і на даний час складає від 20 [9] – до 66 [8] та до 1152 за даними ДПС [39], проте

не набуває легітимного оформлення, не підлягає державному моніторингу, нагляду та контролю. Саме тому виникають труднощі під час дослідження діяльності цих бізнесових об'єднань й доводиться використовувати лише публічні матеріали.

Ставлення до діяльності ФПГ в Україні можна характеризувати від негативного, пов'язаного із процесами первинного накопичення капіталу у 90-х роках та суттєвою тінізацією бізнесу [23, с. 237], до позитивного, адже такі об'єднання створюють імпульс для інтеграційних процесів, позитивний синергетичний ефект, умови для стратегічного просування економіки, а також виступають потужним джерелом інвестицій [8, с. 72], основою стабілізації економіки та сприяють виходу із кризи завдяки диверсифікації, глобалізації та розвиненій мережі. Проте, згідно з аналітичними дослідженнями Міжнародної фінансової корпорації та Світового банку, юридично не оформлені ФПГ негативно впливають на формування ринкового конкурентного середовища в Україні [53].

Офіційної статистики щодо розвитку і функціонування ФПГ в Україні немає, однак ще в 2012 році Державна податкова адміністрація створила перелік ФПГ України [39], який, використовуючи наявні дані відкоригуємо з урахуванням реалій 2021 року (табл. 2.1).

Серед найбільших ФПГ, що функціонують на даний час в Україні, варто виокремити «Систем Кепітал Менеджмент» («СКМ»), «Індустріальна спілка Донбасу» («ІСД»), «Інтерпайп», «Приват», «Девелопмент Констракшн Холдинг (ДСН), «Фінанси і кредит». Їхня діяльність є високодиверсифікованою, проте, для кожної ФПГ профілюючим є певний вид діяльності, навколо якої й відбувалося формування групи (табл. 2.2). Можна стверджувати що основна діяльність сконцентрована у металургії, машинобудуванні, гірничорудній промисловості. У значній мірі це обумовлено тим, що за часи радянської влади саме ці галузі отримали найвищий рівень концентрації на території України. Крім того, вони мали необхідну сировинну базу, що забезпечувало можливості їх розвитку у перспективі. Щоправда, технічне оснащення підприємств цих

галузей вже на кінець радянського періоду не відповідало рівню технічного оснащення аналогічних підприємств економічно розвинених країн. У такому вигляді вони були приватизовані на початку 90-х років.

Таблиця 2.1

Фінансово-промислові групи в Україні

Назва групи	Основний власник	Кількість підприємств	Поточний стан групи	Головний банк
Приват	Ігор Коломойський Геннадій Боголюбов	1089	Функціонує без головного банку	ПриватБанк до 2016 року
СКМ	Рінат Ахметов	809	Функціонує	ПУМБ
ІСД	Сергій Тарута Олег Мкртчян	442	Функціонує (високі ризики банкрутства)	-
Девелопмент Констракшн Холдинг	Олександр Владилєнович Ярославський	351	Функціонує	Укрсиббанк Кредит Дніпро
Укрпромінвест	Петро Порошенко	348	Ліквідована у 2012 році, однак концерн «Укрпромінвест» продовжив функціонування	-
Фінанси та Кредит	Костянтин Жеваго	315	Функціонує	Фінанси і кредит (банкрут)
Інтерпайп	Віктор Пінчук	242	Функціонує	Кредит Дніпро
Континіум	Івахів Степан Петрович	224	Функціонує	Банк Надра (банкрут)
Енергетичний стандарт	Костянтин Григоришин	196	Функціонує	-
Group DF	Дмитро Фірташ	172	Функціонує	Банк Надра (банкрут) Правекс-банк
Універсальна інвестиційна група	Антонов Віталій Борисович	136	Функціонує	Універсал банк (продано у 2006 році)
Смарт Холдинг	Вадим Новинський	105	Функціонує	БМ Банк (ліквідований у 2016 році)
ТАС	Сергій Тігішко	70	Функціонує	Таскомбанк

*Побудовано автором за даними [33]

Таблиця 2.2

Частка галузей в чистому доході фінансово-промислових груп, %

Назва ФПГ	Металургія	Трубна промисловість	Електроенергетика	Машинобудування	Гірничорудна	ПЕК	Фінансовий сектор	Будівництво	Харчова промисловість	Суднобудування	Інше
СКМ	7		3		8		1				5
ІСД	4							2		3	1
Інтерпайп		7									3
Приват	4			4	6	0	1				
DCH								3			7
Фінанси і кредит				5	1		5				

Складено за даними [35].

Фактично, на початкових етапах формування ФПГ відбувалось скоріше за регіональною ознакою: у Донецькій області виникають «СКМ» та «ІСД», у Дніпропетровській – «Інтерпайп» та «Приват», Харківській – УкрСиб (нині – DCH). Сьогодні стираються не лише регіональні межі українських ФПГ, а й міжнаціональні. Вони все більше набувають транснаціональних ознак, оскільки володіють значними активами за кордоном. Зокрема, одна з найкрупніших ФПГ СКМ володіє численними активами як у різних галузях економіки України, так і за її межами (Швейцарії, Італії, Об'єднаному королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, Болгарії, США). У наш час ця ФПГ є високодиверсифікованою та займається діяльністю у видобувній (гірничорудній) промисловості – добування корисних копалин; електроенергетиці – виробництво та розподіл електроенергії, роздрібній торгівлі пальним; переробній – металургійне виробництво, виробництво машин та устаткування; торгівлі продовольчими, фармацевтичними, косметичними та

парфумерними товарами; готельним бізнесом; у сфері радіомовлення, телебачення, зв'язку, інформаційних агентств; володіє сільськогосподарськими та портовими активами; здійснює діяльність у сфері спорту – утримує футбольний клуб «Шахтар».

Серцевину СКМ складає капітал, який залучається завдяки фінансовій діяльності – фінансовому посередництві та страховій діяльності.

У 2006 році після прийняття Закону України «Про холдингові компанії в Україні» [50] відбулася реструктуризація корпоративної структури СКМ у ході якої були створені холдинги для управління активами компанії згрупованими за галузевою ознакою. Наприклад, для управління металургійним виробництвом створено Метівнест холдинг, сільськогосподарськими активами – HarvEast Holding, діяльністю у сфері енергетики – ДТЕК, для управління готельним бізнесом – Еста Холдинг, провадження роздрібною торгівлі фармацевтичними товарами – Український Аптечний Холдинг тощо. Тобто, здійснюється системне управління активами за кожним напрямом господарської діяльності на основі холдингових компаній. СКМ виступає прямою керуючою компанією або ж здійснює опосередкований контроль через володіння контрольним пакетом акцій чи більшістю в органах правління.

Основні показники фінансової звітності СКМ наведено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Показники консолідованої фінансової звітності СКМ у 2015–2020 роках, (млрд. дол. США)

Показники	Роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Сукупні активи	41 696 569	44 925 111	51 099 183	53 778 450	58 519 837	64 352 064
Чистий прибуток	-835 971	- 299 413	1 752 417	450 527	613 869	5 320 366

Складено за даними [40].

Профільюючими видами діяльності для СКМ є металургія та електроенергетика, що підкреслює фактично монополістичне становище цієї

ФПГ на ринку енергетики в Україні.

Великою ФПГ, що здійснює діяльність на території України, є корпорація «ІСД». Вона представляє собою вертикально інтегрований холдинг, що здійснює діяльність переважно у галузі чорної металургії. Вихідною для формування корпорації у 90-х роках стала газотрейдерська діяльність, оскільки початково «ІСД» був монопольним постачальником газу в Донецьку область, що з часом дало змогу сконцентрувати у власності групи металургійне виробництво.

Основним видом діяльності ІСД є металургія та реалізація її продукції а також суміжні виробництва, зокрема видобування вугілля, природного газу, виробництво коксу

На відміну від СКМ, ІСД не має у своєму розпорядженні великих фінансових підрозділів. ФПГ створена за принципом вертикальної інтеграції, але не має повністю завершеного виробничого циклу. Останнім часом група відчуває певні фінансові труднощі, зокрема: компанією Indumet S.A. (Люксембург) щодо відкриття справи про банкрутство ФПГ «Індустріальна спілка Донбасу», який 1 квітня 2021 року був задоволений Господарським судом Донецької області [54]. Разом з тим ПГ продовжує працювати не зважаючи на вирішення різних спорів у судовому порядку. Варто зауважити, що дійсно група має фінансові труднощі, які виникли внаслідок війни з Російською Федерацією на Донбасі та посиленням політичних ризиків.

ФПГ по своїй суті є міжнародна інвестиційно-консалтингова група EastOne Group (Інтерпайп), що здійснює діяльність у сфері інвестування. Фактично вона водночас виступає інституційним інвестором та функціональним учасником ринку, надає консалтингові послуги та послуги управління широкодиверсифікованим портфелем активів у різних галузях економіки і включає понад 20 різновидів бізнесу [37]. Основою формування цієї групи виступила трубно-колісна компанія Інтерпайп, що заснована у 1990 році та спеціалізується на виробництві та реалізації металургійної продукції.

Слід зазначити, що на світовому ринку Україна перманентно входить до першої десятки країн за обсягами виробництва труб. Основними вітчизняними постачальниками сировини для трубних підприємств є ВАТ «Запоріжсталь», ВАТ «ММК ім. Ілліча», ВАТ «МК Азовсталь» та ВАТ «Дніпроспецсталь» [37].

Холдингова компанія АвтоКрАЗ входить до складу ФПГ «Фінанси та кредит» і формує 35% чистого доходу групи. Групі належить шинний завод, мережа фармацевтичних підприємств «Київмедпрепарат», підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості, гірничодобувної, авіабудування, готельно-ресторанного бізнесу, харчової промисловості.

Основну частку у формуванні доходів ФПГ посідає гірничорудна промисловість (40%) на чолі із групою компаній Ферекспо (Ferrexpo AG, Ferrexpo Petroleum Holdings Limited, Ferrexpo UK Limited). Під час кризи гірничорудна галузь зазнала суттєвого спаду, що обумовило зниження цін на акції залізорудної компанії Ферекспо на 35%.

Однією з найвідоміших ФПГ України є ФПГ «Приват», метою створення якої було заволодіння різними галузями економіки. Її інтереси поширювались на нафтохімічну, металургійну, хімічну, сільськогосподарську та інші галузі економіки. Що стосується стратегічного підходу до формування фінансово-промислової групи «Приват», то її портфель корпоративної власності дуже диверсифікований. Основними сферами діяльності є хімічна та нафтохімічна промисловість, чорна металургія та сільське господарство. Група також диверсифікувала свою діяльність у таких галузях, як машинобудування, суднобудування, торгівля та зв'язок.

Відзначимо також, що фінансово-промислова група «Приват» вертикально інтегрована в такі галузі, як нафтохімічна промисловість, чорна металургія та сільське господарство. Розглянемо більш детально ефективність інтеграції в усіх цих галузях. У нафтохімічній галузі вертикальна інтеграція групи завершена, як показують її підприємства. Такі підприємства, як ВАТ «Укрнафта» та «Нафтохімік-Прикарпаття» виробляють нафту та

нафтопродукти, які реалізують акціонерні товариства «Миколаївнафтопродукт», «Суминафтопродукт», та інші підприємства групи. Недоліком вертикальної інтеграції фінансово-промислової групи в цій галузі є дефіцит виробничих потужностей для вторинної переробки нафти [38].

У галузі чорної металургії група зосередила понад 30% виробничих потужностей України з збагачення залізної руди (Південний, Ігулецький, гірничо-металургійні комбінати). Фінансово-промислова група «Приват» також монополізувала видобуток і збагачення марганцевої руди в Україні. Продукція цих заводів є сировиною для таких підприємств групи, як Миколаївський завод феросплавів, Запорізький завод феросплавів і Петровський комбінат. Важливо сказати, що виробничі потужності гірничозбагачувальних комбінатів групи значно перевищують потреби металургійних комбінатів групи.

Тривалий час фінансовим центром ФПГ «Приват» був АТ КБ «Приватбанк» [38] - найбільший банк країни, який у зв'язку із так званою реформою «очищення банківської системи» був націоналізований у грудні 2016 року.

Діяльність банківських установ в системі фінансово-промислових груп розглянемо в наступному параграфі.

2.2. Роль банків в розвитку фінансово-промислових груп України

Серед наявних фінансово-промислових груп в Україні, на ринку функціонує декілька ФПГ, які створені за принципом об'єднання навколо великої банківської установи. До таких груп варто віднести ФПГ «Приват» (АТ КБ «Приватбанк»), ФПГ «СКМ» (ПУМБ), ФПГ ТАС (Таскомбанк), ФПГ «ДСН» (Банк Кредит-Дніпро), АТ «Укрсиббанк»). Окрім цих груп варто відмітити також і ті групи, де банківська установа виконує здебільшого роль розрахунково-касового центру – Group DF (Правекс банк). Разом з тим зауважимо, що кількість груп, які організовані навколо банківської установи

було більше, однак у зв'язку із кризою 2014-2017 років більше половини банків вітчизняної банківської системи було виведено, внаслідок чого ФПГ почали користуватися послугами багатьох банків диверсифікувавши портфель активів і пасивів.

Аналізуючи діяльність банківських установ в системі фінансово-промислових груп, зауважимо, що основна роль банків полягає у фінансовому забезпеченні інвестиційних ресурсів ФПГ через механізм кредитування учасників ФПГ.

Роль банків у фінансовому забезпеченні інвестиційних процесів може бути не тільки безпосередньою, а й опосередкованою. Вона ґрунтується на функції банку як посередника на фінансовому ринку. В цьому випадку банки є сполучною ланкою між промисловим та фінансовим сектором. Вони накопичують необхідні фінансові ресурси, частина яких стає складовою фінансово-банківського капіталу, необхідного для утворення інвестиційного капіталу. Така діяльність має суттєві недоліки. Як вказує Г. Панасенко, «...діяльність цієї сервісної ланки, націленої на забезпечення руху фінансових ресурсів і їх трансформацію, обмежується взаємопов'язаною групою чинників, що стримує розвиток будь-якого фінансового інституту і негативно впливає на становлення ринкового механізму перерозподілу ресурсів у рамках економічної системи» [42, с. 19]. Серед таких факторів автор відзначає недостатній обсяг заощаджень економічних суб'єктів, повільний розвиток суспільного виробництва та зростання масштабів тіньової економіки, відсутність раціональної мережі просування послуг.

Банківський капітал збільшується в результаті фінансових операцій, і швидкість його обертання значно вища, ніж промислового. Об'єднання цих капіталів дає можливість отримати приріст доходу (промислового підприємства – за рахунок залучення додаткових фінансових ресурсів і прискорення обороту власного капіталу; банку – за рахунок ефективного вкладання грошових коштів і зменшення ризику). Зацікавленість банків у фінансуванні інвестиційних проектів обумовлена також іншими причинами. Перш за все, плата за

користування кредитом для реального виробництва значно перевищує отриманий дохід. Тому кредити залучаються, в основному, для поповнення обігового капіталу, а не для фінансування інвестиційних проектів. В економіці країни намітилися і продовжують домінувати негативні тенденції: потреба в інвестиціях найбільш висока в галузях, у яких їх реалізація вимагає більших затрат і має більш тривалий період як реалізації, так і віддачі (наприклад, машинобудування). Крім того, середній розмір активів українських банків значно менший, ніж у більшості країн – від десяти (США) до тисячі разів (Японія) [27, с. 14].

Значення банку як складового елемента ФПГ залежить від його величини. Чим менший банк, тим менші його можливості щодо довгострокового кредитування. Невеликі банки, як правило, орієнтовані на короткострокове кредитування, що дає можливість отримати доходи за незначний проміжок часу. Це, в свою чергу, збільшує ліквідність банку і зменшує ризик від інвестиційної діяльності. І навпаки – чим більший банк, тим більші його можливості щодо надання довгострокових кредитів, що підкреслює його більші можливості, а також зацікавленість в інвестиційній діяльності. Але це не означає, що невеликі банки не можуть брати участі у складі ФПГ. Фінансово-банківський капітал банку має відповідати потребам інших членів групи, тобто, банк повинен мати відповідний інвестиційний потенціал. Банківський інвестиційний потенціал – це наявні банківські інвестиційні ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети. Інвестиційний потенціал банку визначається наявністю банківських інвестиційних ресурсів для здійснення реальних і фінансових інвестицій, які матеріалізуються у новостворених факторах виробництва та його інфраструктурі [23, с. 236].

В рамках ФПГ банк має забезпечувати інвестиційні потреби учасників груп, можливість отримувати доходи від реалізації інвестиційних проектів. При цьому інвестиції повинні мати інноваційну спрямованість. Разом з тим, банки мають забезпечувати і власний розвиток. Діяльність банківської установи як

самостійної юридичної особи не повинна обмежуватися рамками ФПГ. Тому це має бути універсальний банк нового типу. Як зазначає Деринг Ханс-Ульріх, «...традиційний універсальний банк відходить у минуле. На зміну йому має прийти новий тип трансформованого, сфокусованого і регенованого банку як сучасної фінансової установи...» і далі: «...класичний універсальний банк Європи повинен кинути виклик інерції, повільності, бюрократії, низькій якості роботи, недолікам спеціалізації, несприйняттю ризиків, низькій дохідності, конфліктам інтересів» [20, с. 22].

Саме тому має змінитися роль банку в складі ФПГ. Як правило, сьогодні вона полягає в обслуговуванні потреб промислового підприємства, тобто, підпорядкованому функціонуванні. Крім того, до складу груп входять невеликі банки, капітал яких не дає можливості забезпечити потреби підприємства у фінансових ресурсах для здійснення нормального розвитку в умовах ринкової конкуренції. Більш життєздатними є ті ФПГ, у яких банк виконує роль фінансового центру, тобто, знаходиться в центрі грошових потоків груп і керує ними. Банк є рівноправним партнером і компетентним радником. Будь-яка інша його роль у складі груп неминуче зумовлює втрату властивих йому функцій і в результаті – життєздатності об'єднання. Саме така роль притаманна банкам у ФПГ, які успішно існують і розвиваються в країнах Західної Європи та Північної Америки.

ФПГ в ринкових умовах формуються для акумуляції фінансово-банківського капіталу необхідного для забезпечення інвестиційних потреб. При цьому йдеться про повну скоординованість та спрямованість мобілізації фінансово-банківського капіталу (рис. 2.1). За рахунок цього вирішується низка проблем, що дає можливість активізувати інвестиційні процеси в промислових підприємствах, що входять до складу груп:

- рівень управління сукупним фінансово-банківським капіталом у межах ФПГ значно зростає, що відповідає вимогам реалізації інвестиційних проектів;
- чітко вибудовані ієрархічні, інтегровані структури є більш ефективними в реалізації інвестиційних проектів в умовах недостатності

фінансових ресурсів та жорсткої ринкової конкуренції;

– скоординованість діяльності фінансової і промислової складових групи дає можливість збільшити їх економічний потенціал, а значить – прибуток, який отримує кожен із членів груп;

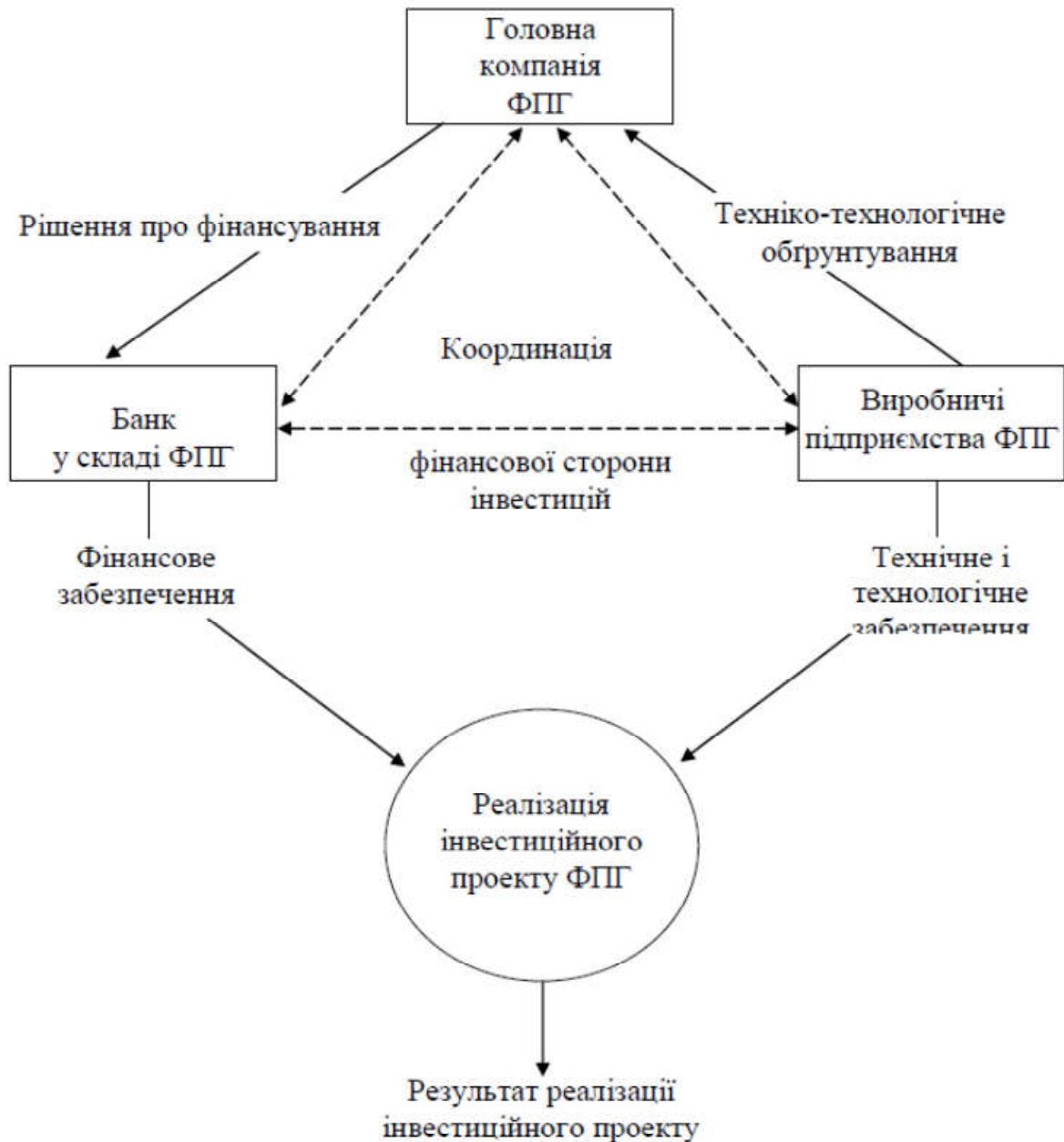

Рис. 2.1. Схема руху фінансово-банківського капіталу ФПГ

– банківська установа отримує можливість довгострокової співпраці з іншими членами груп, що, у свою чергу, забезпечує отримання прибутку в перспективі, що зменшує ризик банківської діяльності;

– промислове підприємство у складі ФПГ має можливість залучити

дешеві фінансові ресурси для реалізації своїх інвестиційних потреб, крім того, за рахунок власних ресурсів покривати інші потреби;

– для всіх учасників ФПГ значно зменшується ризик від реалізації інвестиційних проектів.

Для цього банк повинен виконувати не властиві йому, але необхідні для всіх учасників групи функції. До них Є. Бесараб відносить: інвестиційну і портфельну діяльність в інтересах усієї групи; допомогу в організації і проведенні емісійної діяльності підприємств – учасників ФПГ; організацію і проведення взаєморозрахунків; здійснення трастових операцій; проведення лізингових і факторингових операцій; венчурне фінансування інноваційної діяльності; надання інформаційних послуг [41]. Основне завдання банку в реалізації інвестиційних проектів ФПГ – накопичення необхідного для реалізації інвестиційних проектів капіталу та координація його використання.

На промислові підрозділи ФПГ більше покладається технічна і технологічна сторони реалізації інвестиційних проектів. Головна компанія координує діяльність фінансових і нефінансових підрозділів ФПГ.

Схема руху фінансово-банківського капіталу в процесі реалізації інвестиційних проектів, зображена на рис. 2.1.

Роль банку в процесі формування фінансово-банківського капіталу для забезпечення інвестиційної діяльності матиме такі характеристики:

1. Акумулявання і надання необхідного для реалізації інвестиційного проекту фінансово-банківського капіталу обумовлює необхідність втручання банку в реалізацію інвестиційного проекту. При цьому ступінь такого втручання залежатиме від рівня ризику його реалізації.

2. Узгоджуватися із загальною метою створення та діяльності ФПГ. Він (банк) має брати участь в усіх стадіях розробки і реалізації інвестиційного проекту.

3. Виконувати функції розрахунково-платіжного центру. Конкретні форми розрахунків залежать від структури та взаємозв'язків між членами групи та обраної схеми реалізації інвестиційного проекту.

Аналітична оцінка участі банків-членів ФПГ у формуванні інвестиційного капіталу групи є досить ускладненою в зв'язку із відсутністю об'єктивних статистичних даних, щодо банківського інвестиційного кредитування в цілому та діяльності ФПГ, адже серед наявних в Україні ФПГ лише «СКМ» подає консолідований фінансовий звіт групи.

Таким чином, з метою аналізу участі банків-членів ФПГ у формуванні інвестиційного капіталу проаналізуємо частку кредитів наданих банками юридичним особам у сукупних банківських активах, що дасть змогу визначити спрямованість кредитної політики банку і його участь у корпоративному кредитуванні (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка частки кредитів наданих юридичним особам у сукупних активах банків-членів ФПГ у 2011-2020 роках*

Назва банку	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Приватбанк	66,6	54,9	55,4	68,0	57,3	15,9	16,2	2,5	2,7	2,6
ПУМБ	41,7	48,2	48,6	64,2	61,3	47,9	36,3	31,9	33,5	28,7
УкрСиббанк	26,7	24,9	31,7	28,4	31,7	35,5	33,9	39,0	30,0	22,0
Банк Кредит Дніпро	н/д	59,5	60,9	72,2	59,6	51,8	31,5	28,1	20,3	14,8
Правекс-банк	29,0	25,0	15,8	12,2	10,7	13,8	6,7	22,5	18,7	30,2
Таскомбанк	32,6	59,2	73,2	69,4	69,3	65,8	68,3	60,6	53,2	46,2
По банківській системі	57,9	49,7	51,2	55,3	49,2	37,6	25,0	24,8	21,2	20,3

*Розраховано автором за даними НБУ [36]

Дані таблиці 2.4 свідчать про те, що ті банки, які виконують роль фінансового центру ФПГ (Приватбанк, ПУМБ, Банк Кредит Дніпро та Таскомбанк) акумулювали суттєвий кредитний портфель для корпоративних клієнтів. Разом з тим, зауважимо, що активна діяльність банків з кредитування підприємств ФПГ розгорталася в період до війни з Російською Федерацією і реформи банківської системи України. Так, частка кредитів наданих юридичним особам у сукупних активах АТ КБ Приватбанк у 2014 році досягнула 68%, ПУМБ – 64,2%, Банку Кредит Дніпро – 72,2%, Таскомбанку – 69,4% в той же час як аналогічний показник по банківській системі склав лише 55,3%. Тобто

можемо зробити висновок, що банки – фінансові центри ФПГ, активно використовували свій кредитно-інвестиційний потенціал для фінансової підтримки підприємств-членів ФПГ.

Однак з початком війни з Російською Федерацією кредитні можливості банків-фінансових центрів ФПГ зменшилися внаслідок зменшення обсягу довгострокових депозитів (більше 2-х років), які за даними Національного банку України за підсумком 2015 року становили лише 8% від сукупних депозитів, що збільшило розриви ліквідності банків.

Разом з тим, на наш погляд, основною причиною скорочення фінансової підтримки банками розвитку ФПГ було запровадження законодавчих норм про пов'язане фінансування та впровадження нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %) (рис. 2.2).

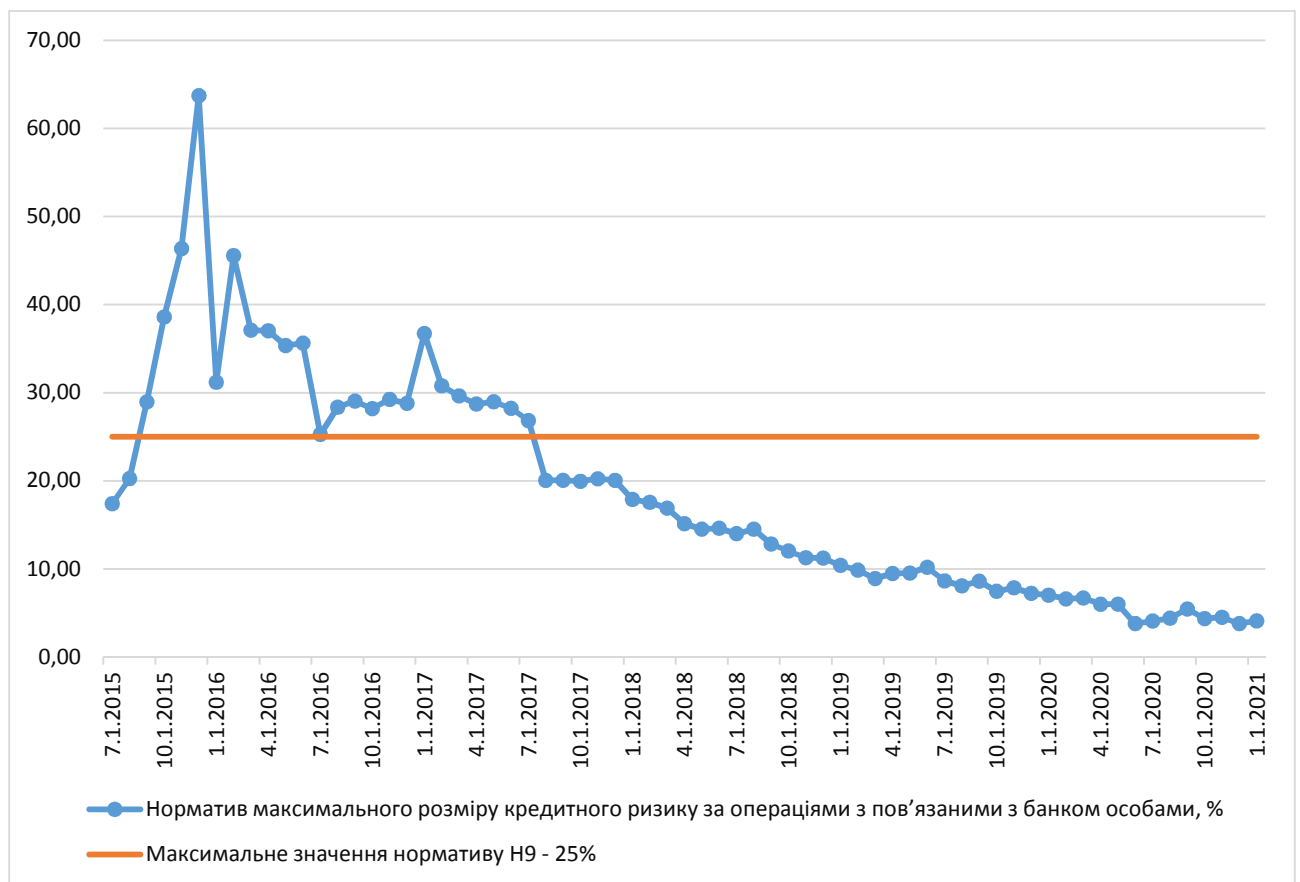

Рис. 2.2. Динаміка нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами у 2015-2020 роках

*Розраховано автором за даними НБУ [36]

Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами був впроваджений Національним банком України у червні 2016 року та почав розраховуватися з липня 2016 року. Максимальне значення нормативу Н9 було встановлено на рівні 25% і як свідчать дані рисунку 2.2 в цілому по банківській системі норматив не виконувався впродовж 2-років після його запровадження.

Саме порушення нормативу Н9 було однією із причин націоналізації АТ КБ «Приватбанк». Так, «18 грудня 2016 року Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) призначив тимчасового адміністратора для управління діяльністю АТ КБ «ПриватБанк» відповідно до рішення Національного банку щодо віднесення Банку до категорії неплатоспроможних. У той же день Уряд України прийняв рішення стати єдиним акціонером Банку через Міністерство фінансів» [41]. «19-21 грудня 2016 року відповідно до положень закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» ФГВФО звільнив Керівництво і Наглядову раду АТ КБ «ПриватБанк» та був одноосібно відповідальний за управління діяльністю Банку протягом цих трьох днів» [36]. «ФГВФО визнав знецінення кредитів та авансів клієнтам на суму 155764 млн. грн.. і конвертував 10 934 мільйона гривень коштів клієнтів, 10721 мільйон гривень випущених єврооблігацій і 7 783 млн. грн. субординованого боргу в статутний капітал АТ КБ «ПриватБанк» ('bail in')» [41]. 21 грудня 2016 року, після bail in, акції АТ КБ «ПриватБанк» були продані Міністерству фінансів України за 1 гривню. У грудні 2016 року Міністерство фінансів прийняло рішення про збільшення статутного капіталу АТ КБ «Приватбанк» на 116800 млн. грн. та ще на 38565 млн. грн. у червні 2017 року.

Що ж стосується націоналізації АТ КБ «ПриватБанк», то тут є як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. До об'єктивних причин віднесемо трикратну девальвацію національної валюти, яку такому великому і системному банку практично нереально було витримати, адже велика кількість клієнтів АТ КБ «Приватбанк» втратила свою кредитоспроможність, що призвело до

нарощування великих обсягів проблемних кредитів. Що ж стосується звинувачень АТ КБ «Приватбанк» у кредитуванні пов'язаних осіб, то на наш погляд, в умовах кризи і відсутності ефективної системи судочинства, пов'язані особи є найнадійнішими позичальниками для банку, а тому з цих позицій АТ КБ «Приватбанк» працював у рамках загальних тенденцій розвитку вітчизняного банківського бізнесу. Трикратна девальвація гривні вплинула й на формування резервів за активними операціями, адже значна частка кредитів банку була номінована в іноземній валюті, що вимагало від банку збільшення відрахувань до резервів гривневих коштів, оскільки резерви за активними операціями номінуються в гривні. Такі тенденції призвели до збільшення витрат банку, а отже і до зменшення прибутковості (рис. 2.3).

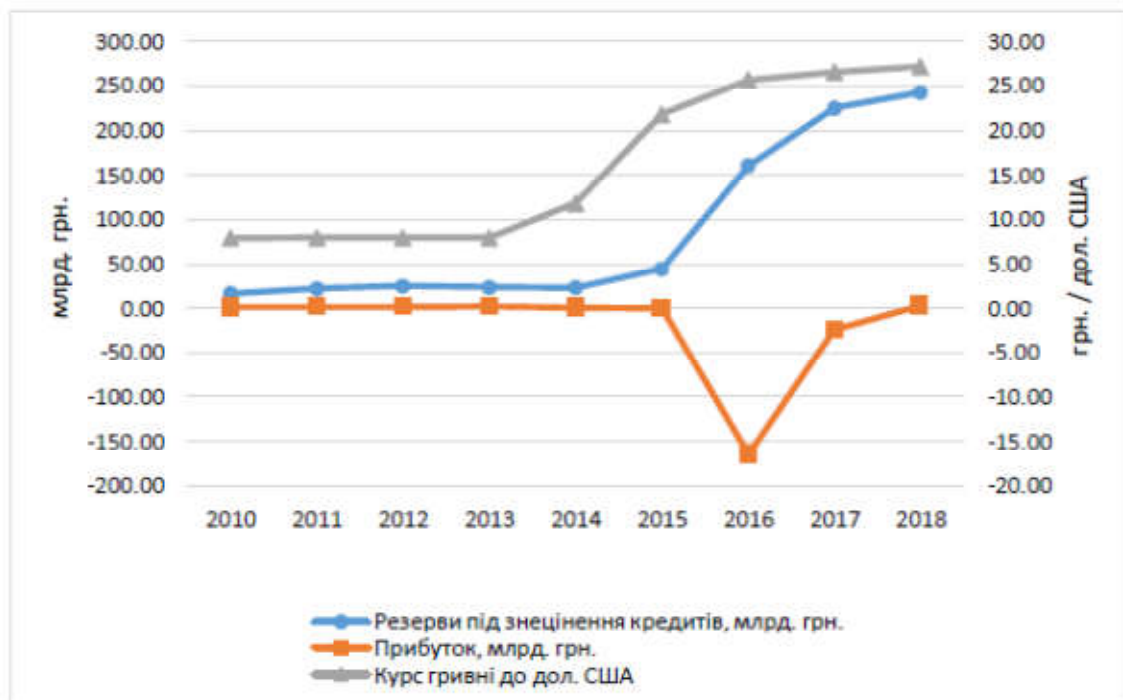

Рис. 2.4. Динаміка резервів під знецінення кредитів і прибутку АТ «Приватбанк», а також валютного курсу гривні до долара США у 2010-2018 роках

*Розраховано автором за даними НБУ [36]

Що ж стосується суб'єктивних причин, то вони пов'язані із політичними переконаннями власників АТ КБ «ПриватБанк» пана І.Коломойського та пана

Г. Боголюбова, а також неефективною роботою Національного банку України в контексті регулювання банківської діяльності.

Неефективність такої роботи полягає в тому, що Національним банком України не було враховано специфіки роботи банків – членів фінансово-промислових груп, які в силу їх функціональних обов'язків у ФПГ змушені кредитувати підприємства-члени ФПГ, які безумовно є пов'язаними особами банку. Внаслідок такої політики НБУ було виведено з ринку ПАТ «Фінанси та кредит», ПАТ «Банк Надра», ПАТ «Дельта банк» тощо.

Окрім цього, Національним банком України було змінено методичку розрахунку кредитного ризику для контрагентів, що суттєво підвищила вимоги до кредитоспроможності та позначилося на обсягах банківського кредитування. Аналізуючи дані таблиці 2.4 можемо зробити висновок про те, що саме після впровадження нового нормативу розрахунку кредитного ризику для пов'язаних з банком осіб та підвищення вимог до оцінки кредитоспроможності позичальника частка кредитів наданих юридичним особам у сукупних активах банківської системи знизилася більш, ніж вдвічі (див табл. 2.4), а частка кредитів наданих юридичним особам у сукупних активах банків-центрах фінансово-промислових груп, окрім ПАТ Приватбанк становить більше 50%. Такі тенденції дозволяють зробити висновок, що, на сьогоднішній день, основним вектором розвитку корпоративного кредитування в Україні є кредитування фінансово-промислових груп.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене можемо зробити висновок про те, що банки відіграють важливу роль у функціонуванні фінансово-промислових груп, адже є основою реалізації інвестиційного процесу за рахунок банківського кредитування інвестиційних проектів ФПГ.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Однією із умов створення ФПГ в економічно розвинутих країнах є жорстка конкуренція як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. В більш вигідних умовах перебувають ті суб'єкти господарювання, які мають можливість розвиватися в межах кількох галузей, які можуть координувати дії (в межах певної групи підприємств у питаннях виробництва і реалізації продукції). Важливу роль відіграє можливість розподіляти тимчасово вільні фінансові ресурси між учасниками груп для фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Однією із основних переваг ФПГ є участь у їх складі банківських установ, що дає можливість виробничим та іншим підприємствам групи залучати грошові кошти під відносно низькі відсотки.

2. ФПГ в економічно розвинутих країнах – це надфірмові об'єднання, які включають суб'єкти господарювання різних видів діяльності, але обов'язково – фінансові та виробничі (промислові) підрозділи; до їх складу можуть входити інші інтегровані об'єднання (концерни, конгломерати, корпорації); організаційна структура, з точки зору підпорядкування, може бути горизонтальною або змішаною; учасники групи залишаються самостійними юридичними особами; чітко визначається узгоджена мета створення і функціонування групи, для досягнення якої централізується управління в сфері фінансів і стратегічного розвитку; в багатьох країнах створення та діяльність ФПГ окремо в законодавчому порядку не регламентується: вони створюються у відповідності із законодавством, яке визначає загальні правила економічного життя.

3. В Україні існує близько двадцяти об'єднань, які, незважаючи на відсутність юридичного статусу, за більшістю ознак визначені як неофіційні фінансово-промислові групи. Абсолютна більшість з них зорієнтована на залучення учасників через контроль над їхнім капіталом. Договірні засади їх формування застосовуються вкрай рідко, що суперечить самому визначенню ФПГ як добровільного об'єднання.

4. Діяльність ФПГ в Україні породжує як позитивні, так і негативні

екстерналії, але є невід'ємною складовою економічної системи. Діяльність ФПГ вимагає державного регулювання шляхом прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення, проведенні моніторингу їхньої діяльності, підтриманні позитивних ефектів та усуненні негативних проявів.

5. Банки відіграють важливу роль для розвитку ФПГ України, адже є не тільки їх розрахунковими центрами, але й установами, які створюють фінансово-банківський капітал групи та спрямовують його на фінансування інвестиційних проектів. Однак в зв'язку із проведенням реформи, так званого, «очищення банківської системи України» та запровадження жорстких вимог для пов'язаного кредитування та оцінки кредитоспроможності позичальника роль банків в частині кредитування інвестиційних проектів ФПГ суттєво знизилася, особливо це стосується АТ КБ «Приватбанк», який фактично втратив весь кредитний портфель корпоративного сектору. Разом з тим, не зважаючи на зниження обсягів кредитування нефінансових корпорацій банківською системою, банки-члени ФПГ зберігають кредитний портфель для корпоративних клієнтів на рівні 50% від сукупних активів, що є позитивними тенденціями в контексті кредитування реального сектору економіки.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Стратегія управління фінансово-банківським капіталом фінансово-промислових груп

Вплив ФПГ на розвиток національної та світової економіки визначається величиною наявного у них фінансово-банківського капіталу та ступенем узгодженості його використання в межах інтегрованого об'єднання. В рамках цього особливо актуальним є вирішення наступних завдань:

- достовірна оцінка величини фінансово-банківського капіталу ФПГ як особливої економічної категорії;
- розробка методів оцінки сукупного фінансово-банківського капіталу ФПГ та окремих учасників груп;
- визначення факторів впливу на величину фінансово-банківського капіталу ФПГ;
- оцінка впливу фінансово-банківського капіталу на кінцеві результати діяльності ФПГ та кожного з членів групи.

Комплексне рішення їх можливе в процесі реалізації єдиної фінансової стратегії формування та використання фінансово-банківського капіталу. Вона має бути спрямована на забезпечення необхідних умов для отримання прибутку, формування відповідного фінансового механізму функціонування групи, концентрації й централізації фінансово-банківського капіталу на всіх напрямках розвитку інтегрованої структури. Для цього важливо створити умови для кругообігу фінансово-банківського капіталу, необхідного для нормальної діяльності всіх членів груп.

Функціонування фінансово-банківського капіталу ФПГ, особливо управління ним, неможливе без урахування загальної фінансової стратегії її

створення та функціонування. Вибір обґрунтованої фінансової стратегії суттєво впливає на якість управління. І. Геєць відзначає: «Проблеми оцінки якості корпоративного управління ускладнюються різноорієнтованими цінностями та пріоритетами учасників корпоративних відносин. При цьому всі учасники корпоративного управління зацікавлені у досягненні успіху в діяльності товариства, однак, і методи його забезпечення можуть значно відрізнятись» [12, с. 3].

Успішний розвиток будь-якої підприємницької структури в кінцевому результаті залежить від ефективності її діяльності, що в ринкових умовах забезпечується формуванням і реалізацією відповідної стратегії: «...розробка фінансово-економічної стратегії дає можливість підприємству визначити своє місце в конкурентному середовищі, оцінити вартість бізнесу і найкращим чином досягти поставленої мети...» [15, с. 36].

Фінансові стратегії окремого підприємства, як і певних об'єднань суб'єктів господарювання, переважно ідентичні як за принципами, так і завданнями, що виділяються у процесі їх реалізації визначають «фінансову стратегію як систему дій щодо забезпечення найкращої спрямованості фінансової діяльності, економії всіх видів витрат, мобілізації капіталу для підтримання виробничих, дослідних, маркетингових та інших стратегій, спрямованих на максимальне підвищення вартості підприємства» [29, с. 234]. На думку вчених, «основними засадами побудови фінансової стратегії повинні бути: збалансованість матеріальних і фінансових потоків; найефективніше фінансування розширення, підтримки, а за потреби скорочення окремих підсистем і підприємств загалом; прогнозування альтернативних варіантів розвитку підприємства щодо фінансових характеристик його діяльності в різних умовах; фінансовий контроль та аналіз діяльності підприємства» [29, с. 234].

А. Іващенко визначає фінансову стратегію як «прогнозування і корегування фінансових потоків відповідно до нових стратегій підприємства: корпоративних, конкурентних і функціональних; розподіл і постійний контроль

за використанням фінансових ресурсів функціональними службами; оцінювання інвестиційних проектів» [26, с. 46]. Це визначення не окреслює суті фінансової стратегії, а, скоріше, дає перелік окремих заходів, які повинні реалізуватися в її рамках. Крім того, будь-яка стратегія (в т.ч. фінансова) є функціональною, оскільки в процесі її реалізації виконуються певні функції, без чого неможливе досягнення конкретних цілей. Вона має давати відповідь не тільки на запитання, які цілі будуть досягнуті в результаті її реалізації, а й за рахунок чого, на якій основі це відбудеться, а також які конкретні ресурси дають можливість досягнути певних переваг і зберігати їх протягом тривалого часу.

Фінансова стратегія ФПГ повинна враховувати інтереси всіх її членів і давати можливість кожному з них досягнути найвищих результатів та реалізувати власні конкурентні переваги у довгостроковій перспективі. І. Бланк вказує, що «фінансова стратегія – це сформована система довгострокових цілей фінансової діяльності підприємства і найбільш ефективних шляхів їх досягнення, які визначаються фінансовою ідеологією. Будучи частиною загальної стратегії економічного розвитку підприємства, вона має у відношенні до неї підпорядкований характер і має бути узгоджена з її цілями і напрямками» [6, с. 637]. Погоджуючись з тим, що фінансова стратегія є складовою економічної, слід зауважити, що дане визначення є досить розмитим і невизначеним. Крім того, важко погодитись з тим, що фінансова стратегія визначається фінансовою ідеологією. Вона повинна визначатися реаліями функціонування певного суб'єкта господарювання, які, у свою чергу, формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Фінансова стратегія ФПГ – це комплекс заходів, спрямованих на формування фінансово-банківського капіталу об'єднання, концентрацію його на найбільш ефективних напрямках з урахуванням економічних і матеріальних можливостей для досягнення переваги над конкурентами. Вона має бути ефективною і кількісній та якісній оцінці. В економічній літературі питання якісної оцінки фінансової стратегії розглядаються достатньо детально. Основні параметри її сформульовані Л. Завідною. Вони включають: «узгодженість

фінансової стратегії з місією і корпоративною філософією розвитку суб'єкта господарювання; узгодженість фінансової стратегії підприємства з передбаченими змінами зовнішнього середовища; узгодженість фінансової стратегії підприємства з його внутрішніми ресурсами; внутрішня збалансованість параметрів фінансової стратегії; можливість реалізувати фінансову стратегію; сприйнятий рівень ризиків, пов'язаних з реалізацією фінансової стратегії; економічну ефективність реалізації стратегії; позаекономічну ефективність реалізації фінансової стратегії» [25, с. 207-209].

«Фінансова стратегія спрямована на досягнення конкретних кількісних параметрів діяльності інтегрованого об'єднання, оцінка яких може бути проведена на основі певних економічних показників. При цьому в процесі її реалізації будуть понесені певні затрати, які також можна виміряти конкретними економічними показниками» [15]. Тому «кількісну оцінку фінансової стратегії можна проводити на основі оцінки затрат на її реалізацію, а також певних фінансових результатів. Але самі по собі ці показники (тобто, їх абсолютне значення) вказують тільки на загальну величину певних економічних параметрів, що не завжди є наочним для оцінки економічних процесів» [29]. На нашу думку, доцільно співставляти результати від реалізації фінансової стратегії ФПГ із затратами на її розробку та застосування. Тому необхідно поділяти показники оцінки фінансової стратегії на абсолютні (величина затрат на розробку і реалізацію стратегії; фінансові результати, які отримали всі члени ФПГ, та відносні (співставлення результатів і затрат на реалізацію фінансової стратегії).

Оцінка фінансової стратегії ФПГ має певні особливості в порівнянні із оцінкою відповідних параметрів діяльності окремо взятого підприємства. ФПГ являє собою об'єднання фінансового і промислового капіталу суб'єктів господарювання різних сфер діяльності, різних можливостей і різної значимості для діяльності інтегрованого об'єднання в цілому. Виходячи з цього показники оцінок фінансової стратегії повинні враховувати також особливості діяльності кожного члена групи. А це пов'язано з певними труднощами.

Перше. Досить складно оцінити вклад кожного члена групи в досягнення загальних цілей. Це обумовлено, передусім, різноплановістю їх діяльності.

Друге. Участь у групі доцільна лише тоді, коли кінцеві результати спільних зусиль будуть вищими, ніж самотійна діяльність кожного із членів групи.

Третє. Процес реалізації фінансової стратегії досить тривалий. Тому оцінка ефективності фінансової стратегії повинна здійснюватися з урахуванням не тільки абсолютної величини витрат, а й швидкості їх відшкодування.

Четверте. Незважаючи на те, що члени групи мають різні фінансові можливості в реалізації фінансової стратегії, вони повинні користуватися однаковими правами у визначенні методів та способів її реалізації, оцінки стратегічних цілей.

Оцінка фінансової стратегії повинна базуватись на тому, що її реалізація в рамках ФПГ має відображати суттєві переваги, які отримують її учасники:

- всі члени групи мають гарантований доступ до більшого за величиною фінансово-банківського капіталу;
- у будь-який конкретний момент є можливість забезпечити кожного із членів групи необхідним фінансово-банківським капіталом;
- концентрація фінансово-банківського капіталу на найбільш важливих напрямках розвитку групи, що, у свою чергу, забезпечує більшу ефективність використання як сумарного потенціалу групи, так і потенціалу кожного з її учасників;
- за рахунок підвищення ефективності реалізації фінансової стратегії, а також зменшення витрат на її реалізацію знижується ризик в діяльності окремих членів ФПГ;
- можливість отримання більшого прибутку в складі ФПГ, ніж при веденні самотійного бізнесу;
- більша прозорість фінансової діяльності, а значить, і більша довіра до партнерів по бізнесу.

Структура переваг реалізації фінансової стратегії наведена на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Переваги колективної реалізації фінансової стратегії ФПГ

Побудовано автором за даними [15; 25]

Безумовно, при формуванні фінансової стратегії необхідно враховувати низку параметрів, ігнорування яких призведе до зменшення загальної величини

фінансово-банківського капіталу об'єднання, збільшення витрат на реалізацію стратегії, а значить – зниження життєздатності ФПГ в цілому.

У центрі фінансової стратегії мають бути питання формування і використання фінансово-банківського капіталу інтегрованого об'єднання. Як зазначено вище, фінансово-банківський капітал відображає певні економічні відносини, які виникають в інтегрованому об'єднанні і пов'язані з формуванням і використанням фондів грошових коштів. При цьому процес формування фінансово-банківського капіталу ФПГ має свої особливості, які впливають як на його загальну величину, так і структуру.

Перше. ФПГ розглядається як конкретний суб'єкт економічних відносин, до складу якого входять незалежні суб'єкти господарювання, що делегують частку свого суверенітету групі. Кожний суб'єкт, який входить до складу ФПГ, є представником фінансово-банківського капіталу (як складової капіталу в цілому) і може приймати рішення щодо управління капіталом у складі ФПГ, відповідати своєю власністю та доходом за ефективно його використання.

Друге. Суб'єкти господарювання, які входять до складу ФПГ, мають прямий і зворотний зв'язок з іншими членами групи в процесі формування і використання фінансово-банківського капіталу. Разом з тим, це не означає втрати зв'язку із зовнішнім економічним середовищем. В результаті необхідно періодично переглядати умови формування фінансово-банківського капіталу, що, у свою чергу, впливає на результативність його використання і в кінцевому результаті – на мету створення груп.

Третє. Ефективність функціонування фінансово-банківського капіталу групи визначається співвідношенням отриманих доходів та витрат на їх досягнення.

Четверте. При формуванні ФПГ особливої актуальності набувають питання оцінки величини фінансово-банківського капіталу. Для цього необхідно враховувати вимоги до групи як об'єкта оцінки, а саме: комплексність (виявляється в сукупності взаємозалежних елементів та алергічного ефекту від їхньої діяльності); поточні та майбутні результати,

пов'язані з його діяльністю, перспективами розвитку зовнішнього середовища [23, с. 238].

П'яте. ФПГ слід розглядати як одну з організаційних форм відтворення фінансово-банківського капіталу. Будь-які зміни в ринкових процесах суттєво впливають на швидкість, а інколи й на можливість відтворення, як наслідок, суттєво змінюються витрати та доходи від використання фінансово-банківського капіталу. Він буде давати економічний ефект лише тоді, коли його кругообіг матиме завершену форму.

Шосте. ФПГ розглядається як господарська структура, яка базується на принципі самофінансування. Тому під час прийняття певних рішень слід враховувати питання, що стосуються фінансування. Для цього доцільно прогнозувати не тільки внутрішні джерела формування фінансово-банківського капіталу, а й зовнішні.

3.2. Проблеми та перспективи функціонування банків у системі фінансово-промислових груп в Україні

Незважаючи на визначені результати, досягнуті фінансово-промисловими групами, та проведену відповідну законодавчу роботу, їхнє становлення зіштовхується із серйозними проблемами й труднощами.

Серед існуючих проблем становлення та функціонування ФПГ можна виділити: загальноекономічні, законодавчі, організаційні, фінансові.

Труднощі загальноекономічного характеру очевидні, вони стосуються складного фінансово-економічного стану більшості виробників, падіння інвестиційної активності, відсутності державної підтримки, негнучкості податкової політики.

«Якнайшвидшого законодавчого рішення вимагають багато юридичних питань, необхідна чітка регламентація правової сутності ФПГ. Головна роль при утворенні групи покладається на договір про її створення, деякі фахівці підводять цей договір під договір простого товариства, точно визначений в

Цивільному кодексі» [23]. «За цим договором учасники зобов'язується з'єднати свої внески та спільно діяти без утворення юридичної особи для отримання прибутку і/чи іншої законної мети. А у законі про ФПГ договірні відносини чітко погоджуються із утворенням нової юридичної особи (центральної компанії)» [22].

«Має потребу в уточненні і процедура підготовки документів на реєстрацію ФПГ: чи виходити учасникам групи на підписання договору з уже зареєстрованою центральною компанією чи спочатку підписати договір, а потім створювати центральну компанію у рамках реалізації договору» [7, с. 45].

Закон про ФПГ наказує висновок договору про створення фінансово-промислових груп у всіх випадках, крім утворення групи по холдинговому принципі.

Недостатньо вирішене питання про механізм прийняття управлінських рішень у фінансово-промислових групах. «Функції керування ФПГ виконують Рада керуючих та створена для поточного керування діяльністю ФПГ центральна компанія. Способи ухвалення рішення кожним із цих органів різні. У випадку, якщо центральна компанія створюється в формі акціонерного товариства і, отже, підлегла чинності закону «Про акціонерні товариства», рішення приймаються Загальними зборами акціонерів центральної компанії» [23, с. 238]. У Раді керуючих рішення за принципом: один член Ради - один голос, на Загальних зборах центральної компанії – голосування йде пакетами звичайних акцій.

Що стосується правової бази державної підтримки, то набір стимулів створення та діяльності ФПГ представлена поки головним чином на папері (насамперед, у статті 15 Закону про ФПГ) [48] і мало пов'язаний з існуючими особливостями механізму керування єдиною корпоративною діяльністю.

Проблеми організаційного характеру викликані, в першу чергу, не розробленістю організаційних структур керування ФПГ; відсутністю нормативно встановлених повноважень центральної компанії; високою часткою витрат, зв'язаних із внутрішнім оборотом групи.

«Серед фінансових труднощів функціонування ФПГ впливає, насамперед, низький потенціал комерційних банків, оцінений по їх власному капіталі, що не дає їм можливість інвестувати у промисловість великі суми. Навіть при сприятливих для розвитку цього процесу економічній та політичній ситуаціях, банки не зможуть задовольнити інвестиційну потребу виробництва більш, ніж на 10%» [43, с. 44].

Звідси необхідність залучення іноземних інвестицій, що не може бути зроблене без державних гарантій, для успішного розвитку створених та виникнення нових ефективних ФПГ необхідні спільні зусилля законодавчої та виконавчої влади, зацікавлених наукових центрів і фахівців корпорацій за рішенням перерахованих вище проблем.

«Банківський (а ширше — фінансовий) капітал в Україні пройшов стадію формування та вступив у стадію зрілості, він буде розвиватися і надалі, але вже не тими темпами, що є характерними для попереднього нагромадження капіталу. Заходи щодо економічної стабілізації вже спричинили істотне падіння дохідності, пов'язаної з операціями із валютою та державними цінними паперами» [55, с. 142]. Нині також спостерігається значне зростання інтересу банків до своїх кредитних портфелів, розробки комплексної та виваженої кредитної політики. Найближчим часом ми станемо свідками бурхливого розвитку ринку корпоративних цінних паперів, наступ фінансово-банківського капіталу буде також пов'язаний із формуванням та закріпленням позицій державно-фінансового істеблішменту і, відповідно, вагомої опозиції парламентському директорату. І нарешті, приватизація великих промислових підприємств надає можливості для їх об'єднання вже не на засадах міністерсько-галузевих директив, а шляхом відновлення і створення нових виробничо-технологічних зв'язків, опосередкованих грошовими потоками.

Ці симптоми свідчать, що фінансово-банківський капітал шукатиме, та вже й знаходить нові напрями для своїх вкладень, насамперед ті з них, що відзначаються надійністю, дохідністю, перспективністю, одним з цих напрямів можна вважати створення ФПГ.

Загальноприйнятою у світовій економічній практиці існує думка про те, що поєднання промислового та фінансово-банківського капіталу - процес історичний, об'єктивний і в кінцевому підсумку - позитивний. У законодавстві відсутній навіть натяк на те, що ФПГ потрібні народному господарству, а тим часом, «Указ Президента України про фінансово-промислові групи з самого початку визначав, з якою метою створюються ФПГ: забезпечення структурної перебудови економіки, прискорення науково-технічного прогресу тощо. Спеціально не визначивши роль ФПГ в економіці, Закон, таким чином, істотно знижував свою дієвість» [49; 48].

Зрозуміло, що настільки протиприродним було б наполягати на пріоритеті у ФПГ фінансової складової. Залежно від мети засновників, конкретних умов та перспектив розвитку кожна така структура повинна мати право самостійно визначати ті детермінанти, які є для неї найдоцільніші.

Можна сподіватися, що в подальшому матимуть місце дві основні тенденції.

По-перше, відбуватиметься трансформація державного народногосподарського комплексу, викристалізація ряду підприємств однієї і/або суміжних галузей, пов'язаних схожими виробничо-технологічними потоками, їх об'єднання в єдиний комплекс під егідою головного підприємства з цього ланцюга або під егідою окремої керуючої компанії. Такі структури найбільше відповідатимуть вимогам до ФПГ, зафіксованим у чинному Законі.

По-друге, найбільші банки (і державні, і приватні), як тільки дозволять законодавчі норми, негайно виступлять ініціаторами створення ФПГ, тут уже безпосередньо банк займеться підбором підприємств у «портфель ФПГ», утворенням інших фінансових інститутів, розробкою фінансових та технологічних схем. Крім того, безсумнівно з'являться різновиди, поєднання цих двох підходів.

Крім політичних, існує ряд також суто економічних причин, що дозволяють зробити таке припущення.

По-перше, відсутність цілісного законодавчого регулювання у цій сфері гальмує економічний розвиток як промислового, так і фінансового сектора, який не може розвиватися у правовому вакуумі, сам по собі.

По-друге, незважаючи на недосконалу законодавчу базу, ФПГ створюються та будуть створюватися. Питання полягає лише у тому, чи будуть вони називатися ФПГ і таким чином потраплять під регламентацію недіючого закону, чи якимось іншим чином.

По-третє, створення працюючих законодавчих норм у цій сфері вимагає розвитку міжнародних економічних зв'язків. (Не можна не враховувати того факту, що Україна стає зоною експансії російського капіталу, а отже, тут неминуче лобіювання його інтересів, що, у свою чергу, вимагає відповідного законодавчого регулювання діяльності ФПГ.) На сьогоднішній день транснаціональні ФПГ країн СНД з участю України є одним із найбільш перспективних напрямів міжнародної економічної співпраці.

Вчені виділяють такі фактори, що на їхню думку, у найбільшій мірі сприяли періоду інтенсивного росту ФПГ: «одержання доступу до джерел дешевої робочої сили і енергії; використання з вигодою для себе змін, що відбуваються в світових торгових відносинах; наближення до іноземних ринків, ємність яких зростає; запобігання захопленню конкурентами іноземних ринків та джерел сировини; зменшення та нейтралізація циклічних коливань економіки на внутрішньому ринку на базі материнської корпорації; реалізація переваг, пов'язаних із створенням цілком інтегрованої системи для проведення великомасштабних економічних операцій» [9; 8].

Зазначені фактори відбивають спонукальні мотиви великомасштабного підприємництва, формування ФПГ шляхом об'єднання фінансового, матеріального, трудового, інтелектуального та інформаційного потенціалу підприємств-учасників об'єднання забезпечує активізацію інвестиційної діяльності підприємств внаслідок виникнення ефекту масштабу і синергетичного ефекту.

Створення ФПГ в розвинених країнах Європи і США розпочалось в минулому столітті коли закінчився період первісного нагромадження капіталу та наступив час його витратити. В.В. Костицький у своїй роботі «Закон перманентної концентрації капіталу: економічна історія і українські реалії» «робить обґрунтоване припущення, що подібний період закінчення первісного нагромадження капіталу зараз відбувається в Україні. Наповнення дохідної частини бюджету податками, добробут громадян, участь України в міжнародному поділі праці, економічна конкурентоспроможність, нарешті, авторитет держави тепер у значній мірі залежить від потужності національних ФПГ» [30].

Узагальнення досвіду формування ФПГ у розвинутих країнах дозволило виявити певні закономірності, які доцільно враховувати при створенні ФПГ в Україні, зокрема досвід Японії.

Фінансово-промислові групи в Японії виступають у вигляді кейрецу, до складу яких входять підприємства виробничої, фінансової та торгової сфер. Між ними встановлюються зв'язки, які характеризуються:

- взаємним володінням акціями;
- наявністю власної системи банків та взаємних фінансових зобов'язань, спільного фінансування великих проектів;
- об'єднанням членів кейрецу для реалізації великих перспективних проектів;
- наявністю обов'язкових взаємних поставок матеріалів та комплектуючих виробів між компаніями – членами кейрецу;
- організація загальної універсальної торгової фірми;
- проведення регулярних нарад президентів компаній, що входять до складу кейрецу;
- взаємний обмін співробітниками, у тому числі керівниками різного рівня;
- взаємна участь керівників компаній у радах директорів інших компаній

– членів кейрецу [21].

У цілому державна підтримка розвитку промисловості в Японії в своїй основі містить системний характер і включає заходи, спрямовані на удосконалення галузевої структури, розміщення виробництва, регулювання та стимулювання інвестицій, великих промислових груп, підтримання конкуренції та конкурентоспроможності національної економіки, реалізацію широкомасштабних загальнонаціональних програм, розвиток науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Японське законодавство, яке регламентує конкурентні відносини на ринку, передбачає значне його ослаблення для великих корпорацій, які виконують програми великого загальнодержавного значення.

Досвід Японії свідчить про перспективність подолання економічних проблем шляхом створення великих промислово-фінансово-торгівельних об'єднань, у регулюванні діяльності яких відповідні державні органи застосовують сукупність прямих і непрямих методів. Її приклад свідчить, що створення ФПГ повинно мати публічний характер. Інші аспекти діяльності (організація управління промисловим підприємством чи банком, перехресне володіння акціями та ін.) мають визначатися самими учасниками [21].

Фінансово-промислові групи в Японії мали логічний і послідовний розвиток, в результаті якого ефект їх використання був максимальним. Склад найбільших японських ФПГ наведено у табл. 3.1.

П'ять найбільших ФПГ країни об'єднують 1347 промислових і непромислових компаній. Основою їх створення в Японії стали кейрецу (буквально група або другорядний, дочірний залежно від контакту) – крупні корпоративні компанії-холдинги, спадкоємці попередньої корпоративної структури – дзайбацу. Старий механізм фінансового та адміністративного контролю в «кліках» був остаточно знищений. Незважаючи на те, що реальний механізм існування великих індустріальних конгломератів в Японії відсутній,

вертикальна влада, яка існувала в дзайбацу, що мала на своїй вершині одну сім'ю, була замінена горизонтальними партнерськими і координаційними відносинами між членами кейрецу. Як правило, кейрецу групуються навколо потужного банку, який забезпечує фінансування всіх компаній, що входять до складу групи. Це фактично виключає можливість поглинання їх іншими учасниками ринку.

Таблиця 3.1

Склад найбільших ФПГ Японії

ФПГ	Головний банк	Центральний торговий дім	Кількість основних промислових і непромислових компаній
Mitsubishi	Mitsubishi UFJ Bank	Mitsubishi Corporation	400
Mitsui	Sumitomo Mitsui Banking Corporation	Mitsui & Company	558
Sumitomo	Sumitomo Mitsui Banking Corporation	Sumitomo Corporation	122
Mizuho Financial Group	Dai Ichi Kangyo	Itochu	153
Fuji	Mizuho Financial Group	Marubeni	114

Складено за даними [8].

Основною умовою успішного розвитку ФПГ Японії є те, що обов'язково до складу групи входить потужний банк, який кредитує її діяльність та забезпечує фінансову незалежність, стабільний розвиток та реалізацію сукупного економічного потенціалу [8, с. 73].

«В Україні особливу роль ФПГ відіграють в експортоорієнтованих галузях, а саме: металургії, енергетиці, машинобудуванні, хімічній промисловості. Останнім часом ФПГ поширили свою діяльність на харчову промисловість і сільське господарство» [55]. «В державні ФПГ були

перетворені великі газові і транспортні системи. Українські ФПГ у порівнянні з російськими як правило, мають більш просту структуру власності із більшою концентрацією акцій в одних руках» [55]. Економічне зростання України значною мірою було зосереджено саме у великих ФПГ, експерти Світового Банку вважають, що така модель «економіки інсайдерів», що сформована великими ФПГ, може стати перешкодою для подальшого розвитку України, тому що відповідна модель за своєю природою не сумісна з чесною конкуренцією, сприяє непрозорості та корупції, відштовхує іноземних інвесторів, ускладнює процеси входу в світову економіку.

Однією із проблем розвитку українських ФПГ є надмірна диверсифікація бізнесу, яка перешкоджає запровадженню ефективних сучасних методів організації та управління. Дослідження показали, що у розвинутих країнах в останні десятиліття почали поширюватися процеси зворотної диверсифікації, а саме – процеси які направлені на концентрацію зусиль на основних видах діяльності. Багатогалузеві і багатопрофільні компанії не тільки втрачали свій рейтинг але і залишали список провідних компаній світу, на світових ринках початку 90-х років стали домінувати компанії орієнтовані на стратегію досягнення ефекту економії на масштабі використання ключових ресурсів фірми. Досліджено, що в межах спеціалізованого розвитку відбувається таке зростання фінансової ефективності, яке компенсує одночасне збільшення транзакційних витрат, тому, одним із напрямів підвищення ефективності діяльності інтегрованих компаній України має стати формування стратегій спрямованих на посилення спеціалізації і виділення профільного бізнесу.

В Україні фінансування інвестицій переважно здійснюється за рахунок власних коштів підприємств (прибуток, амортизація, кошти від продажу частини основних фондів, надлишків обігових активів і т.п.) та розглядається як найбільш надійне джерело.

Проте, в умовах, що склалися сьогодні в Україні, фінансування інвестицій за рахунок власних коштів підприємств ускладнено внаслідок їх обмеженості і відставання від потреб технічного оновлення виробництва.

Напрямок політики реструктуризації з метою нарощування інвестиційних ресурсів вітчизняних підприємств є створення та державна підтримка розвитку національних ФПГ з інтеграцією в них державних банків.

Досягнення сталого прибуткового функціонування ФПГ вимагає ефективних управлінських рішень, які продиктовані науково обґрунтованим підходом. Це ставить перед економічною наукою цілу низку складних проблем, які потребують наукового осмислення і практичного вирішення. Вивчення та аналіз виконаних досліджень стосовно принципів і методів діяльності ФПГ дозволяють зробити висновок про недостатню розробку окремих питань, зокрема оптимізації механізмів консолідації і управління грошовим ресурсами ФПГ.

Завдяки національним правовим і економічним особливостям, напрацювання світового досвіду не завжди можуть бути прямо перенесені на вітчизняний розвиток. На цей час існує об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і практичної апробації з метою підвищення рівня ефективності функціонування підприємств у структурі ФПГ.

Однією з ключових проблем інвестиційного управління в межах ФПГ є вибір принципів формування її інвестиційного портфеля, тобто комплексу інвестиційних проектів, що намічено здійснити. Для визначення цього комплексу необхідно виявити взаємозалежність між інвестиційними проектами ФПГ, яка може бути утворена як за технологічним (підприємства, що входять до її складу, мають галузеву технологічну єдність), так і за конгломеративним (підприємства групи представлені різними галузями, які не мають технологічної єдності). При цьому інвестиційні проекти ФПГ, які знаходяться в одному інвестиційному портфелі можуть характеризуватися як незалежні, альтернативні, доповнюючі, взаємозамінюючі.

Фінансування інвестиційних програм вимагає проведення аналізу і банківського контролю поточної діяльності підприємств, тому банки стають безпосередніми активними учасниками розробки стратегії і фінансового

забезпечення діяльності підприємств, здійснюючи перетік капіталу у більш вигідні, перспективні галузі.

Інтеграція у ФПГ є також способом поліпшення якості використання обмежених управлінських ресурсів, можливістю зменшення інвестиційного ризику за рахунок ефективності контролю ситуації - менеджменту, грошових потоків, оборотів по рахунках, що значно збільшує ймовірність повернення кредитів підприємства-учасника ФПГ.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що основною формою організації системи виробництва, базою технологічного комплексу національних економік більшості розвинених країн світу в глобальній (світовій) економіці стають ФПГ. Світова тенденція концентрації власності, промислового капіталу, зростання інвестиційних потреб для реалізації інноваційних проектів зумовлює важливість розв'язання існуючих проблем формування і розвитку ФПГ.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Фінансова стратегія ФПГ – це комплекс заходів, спрямованих на формування фінансово-банківського капіталу об'єднання, концентрацію його на найбільш ефективних напрямках з урахуванням економічних і матеріальних можливостей для досягнення переваги над конкурентами. Вона повинна враховувати інтереси всіх членів групи і давати можливість кожному з них досягнути найвищих результатів та реалізувати власні конкурентні переваги у довгостроковій перспективі. У центрі фінансової стратегії мають бути питання формування і використання фінансово-банківського капіталу інтегрованого об'єднання.

2. В процесі формування фінансової стратегії ФПГ розглядається як конкретний суб'єкт економічних відносин, до складу якого входять незалежні суб'єкти господарювання, що делегують частку свого суверенітету групі; вони мають прямий і зворотний зв'язок з іншими членами групи в процесі формування і використання фінансово-банківського капіталу; ефективність функціонування фінансово-банківського капіталу групи визначається співвідношенням отриманих доходів та витрат на їх досягнення; групу слід розглядати як одну з організаційних форм відтворення фінансово-банківського капіталу, яка базується на принципі самофінансування. Тому під час прийняття певних рішень слід враховувати питання, що стосуються фінансування.

3. Управління фінансово-банківським капіталом ФПГ необхідно будувати з врахуванням певних особливостей його функціонування, серед яких неврегульованість процесів їх формування і діяльності; необхідність побудови нової системи управління не лише групи в цілому, а й кожного підприємства, яке входить до складу інтегрованої структури; група підприємств є одночасно і єдиним господарством, і сукупністю самостійних, але взаємопов'язаних юридичних осіб. Основними завданнями стратегії управління фінансово-банківським капіталом якої є забезпечення підвищення керованості спільним капіталом групи та ефективності його використання; урахування специфіки формування і використання фінансово-банківського капіталу окремих членів

групи; створення умов для залучення додаткового фінансового; забезпечення формування пріоритетів та напрямів, покликаних сприяти зростанню фінансово-банківського капіталу, а значить – темпів промислового, науково-технічного і соціального розвитку її членів.

4. Державна підтримка, зокрема створення сприятливого податкового клімату, є основою становлення фінансово-промислових груп, активізації процесів їх розвитку на засадах ефективної інноваційно-інвестиційної політики.

5. Інтеграція у ФПГ є способом поліпшення якості використання обмежених ресурсів, можливістю зменшення інвестиційного ризику за рахунок ефективності контролю ситуації - менеджменту, грошових потоків, оборотів по рахунках, що значно збільшує ймовірність повернення кредитів підприємства-учасника ФПГ.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу теоретичних та практичних аспектів діяльності фінансово-промислових груп в Україні зроблено ряд висновків, головними серед яких є такі:

1. Фінансово-промислові групи – це добровільні об'єднання підприємств, банків, інвестиційних фондів, маркетингових фірм та страхових компаній, метою яких є подолання кризових явищ, стабілізація виробництва, підвищення продуктивності праці і виготовлення конкурентоспроможної продукції .

2. ФПГ можуть поєднувати юридичних осіб різних організаційно-правових форм і форм власності. Держава може приймати участь як державними підприємствами, так і частками в приватизованих підприємствах. Створення ФПГ, об'єднаних по вертикалі та горизонталі, є альтернативою галузевій системі управління.

3. Учасниками фінансово-промислової групи визнаються юридичні особи, що підписали договір про створення фінансово-промислової групи, і заснована ними центральна компанія фінансово-промислової групи, або основне і дочірнє підприємства, що утворюють фінансово-промислову групу.

4. Організація ефективної взаємодії учасників фінансово-промислової групи у здійсненні інноваційної діяльності залежить від ролі головної компанії, структура якої має будуватися із урахуванням класів стратегічних завдань, що стоять перед ФПГ.

5. Організаційна структура ФПГ дає змогу не лише акумулювати величезні грошові ресурси і перетворювати їх в інвестиційні, а й ефективно використовувати такі грошові ресурси, зокрема – довгострокові позики.

6. Однією із умов створення ФПГ в економічно розвинутих країнах є жорстка конкуренція як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. В більш вигідних умовах перебувають ті суб'єкти господарювання, які мають можливість розвиватися в межах кількох галузей, які можуть координувати дії (в межах певної групи підприємств у питаннях виробництва і реалізації продукції). Важливу роль відіграє можливість розподіляти тимчасово вільні фінансові ресурси між

учасниками груп для фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Однією із основних переваг ФПГ є участь у їх складі банківських установ, що дає можливість виробничим та іншим підприємствам групи залучати грошові кошти під відносно низькі відсотки.

7. ФПГ в економічно розвинутих країнах – це надфірмові об'єднання, які включають суб'єкти господарювання різних видів діяльності, але обов'язково – фінансові та виробничі (промислові) підрозділи; до їх складу можуть входити інші інтегровані об'єднання (концерни, конгломерати, корпорації); організаційна структура, з точки зору підпорядкування, може бути горизонтальною або змішаною; учасники групи залишаються самостійними юридичними особами; чітко визначається узгоджена мета створення і функціонування групи, для досягнення якої централізується управління в сфері фінансів і стратегічного розвитку; в багатьох країнах створення та діяльність ФПГ окремо в законодавчому порядку не регламентується: вони створюються у відповідності із законодавством, яке визначає загальні правила економічного життя.

8. В Україні існує близько двадцяти об'єднань, які, незважаючи на відсутність юридичного статусу, за більшістю ознак визначені як неофіційні фінансово-промислові групи. Абсолютна більшість з них зорієнтована на залучення учасників через контроль над їхнім капіталом. Договірні засади їх формування застосовуються вкрай рідко, що суперечить самому визначенню ФПГ як добровільного об'єднання.

4. Діяльність ФПГ в Україні породжує як позитивні, так і негативні екстерналії, але є невід'ємною складовою економічної системи. Діяльність ФПГ вимагає державного регулювання шляхом прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення, проведенні моніторингу їхньої діяльності, підтриманні позитивних ефектів та усуненні негативних проявів.

9. Банки відіграють важливу роль для розвитку ФПГ України, адже є не тільки їх розрахунковими центрами, але й установами, які створюють фінансово-банківський капітал групи та спрямовують його на фінансування

інвестиційних проектів. Однак в зв'язку із проведенням реформи, так званого, «очищення банківської системи України» та запровадження жорстких вимог для пов'язаного кредитування та оцінки кредитоспроможності позичальника роль банків в частині кредитування інвестиційних проектів ФПГ суттєво знизилася, особливо це стосується АТ КБ «Приватбанк», який фактично втратив весь кредитний портфель корпоративного сектору. Разом з тим, не зважаючи на зниження обсягів кредитування нефінансових корпорацій банківською системою, банки-члени ФПГ зберігають кредитний портфель для корпоративних клієнтів на рівні 50% від сукупних активів, що є позитивними тенденціями в контексті кредитування реального сектору економіки.

10. Фінансова стратегія ФПГ – це комплекс заходів, спрямованих на формування фінансово-банківського капіталу об'єднання, концентрацію його на найбільш ефективних напрямках з урахуванням економічних і матеріальних можливостей для досягнення переваги над конкурентами. Вона повинна враховувати інтереси всіх членів групи і давати можливість кожному з них досягнути найвищих результатів та реалізувати власні конкурентні переваги у довгостроковій перспективі. У центрі фінансової стратегії мають бути питання формування і використання фінансово-банківського капіталу інтегрованого об'єднання.

11. В процесі формування фінансової стратегії ФПГ розглядається як конкретний суб'єкт економічних відносин, до складу якого входять незалежні суб'єкти господарювання, що делегують частку свого суверенітету групі; вони мають прямий і зворотний зв'язок з іншими членами групи в процесі формування і використання фінансово-банківського капіталу; ефективність функціонування фінансово-банківського капіталу групи визначається співвідношенням отриманих доходів та витрат на їх досягнення; групу слід розглядати як одну з організаційних форм відтворення фінансово-банківського капіталу, яка базується на принципі самофінансування. Тому під час прийняття певних рішень слід враховувати питання, що стосуються фінансування.

12. Управління фінансово-банківським капіталом ФПГ необхідно будувати з врахуванням певних особливостей його функціонування, серед яких неврегульованість процесів їх формування і діяльності; необхідність побудови нової системи управління не лише групи в цілому, а й кожного підприємства, яке входить до складу інтегрованої структури; група підприємств є одночасно і єдиним господарством, і сукупністю самостійних, але взаємопов'язаних юридичних осіб. Основними завданнями стратегії управління фінансово-банківським капіталом якої є забезпечення підвищення керованості спільним капіталом групи та ефективності його використання; урахування специфіки формування і використання фінансово-банківського капіталу окремих членів групи; створення умов для залучення додаткового фінансового; забезпечення формування пріоритетів та напрямів, покликаних сприяти зростанню фінансово-банківського капіталу, а значить – темпів промислового, науково-технічного і соціального розвитку її членів.

13. Державна підтримка, зокрема створення сприятливого податкового клімату, є основою становлення фінансово-промислових груп, активізації процесів їх розвитку на засадах ефективної інноваційно-інвестиційної політики.

14. Інтеграція у ФПГ є способом поліпшення якості використання обмежених ресурсів, можливістю зменшення інвестиційного ризику за рахунок ефективності контролю ситуації - менеджменту, грошових потоків, оборотів по рахунках, що значно збільшує ймовірність повернення кредитів підприємства-учасника ФПГ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев І. В., Бондаренко Л. П. Сутність і специфіка стратегічного планування структури капіталу промислово-фінансових груп. Регіональна економіка. 2011. № 1. - С. 56-63.
2. Аніловська Г.Я. Яремко Л.А. Господарська глобалізація та управління зовнішньоекономічною сферою. Львів: Видавництво ЛКА, 2011. 234 с.
3. Баландин В.С., Яшин Н.С., Багиров Э.А. Конкуренция в бизнес-системах. Маркетинг. Коммерческая деятельность. Эффективность. Саратовский гос. тех. ун-т. Саратов, 2014. 158 с.
4. Бесараб Є.О. Фінансово-промислова інтеграція: зарубіжний досвід та уроки для України. Фінанси України. 2013. №2. С. 133-147.
5. Белєйченко О.Г. Теоретико-методологічні основи конкурентоспроможності національної економіки. Актуальні проблеми економіки. Науково-економічний журнал. 2009. №11 (101). С. 22–29.
6. Бланк І.А. Управление использованием капитала. К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. 656 с.
7. Братута О. Г. Дослідження поняття явища "промислово-фінансова група" як видової форми об'єднання підприємств. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 34. С. 44-51.
8. Ватаманюк-Зелінська У. З. Характерні ознаки процесу залучення іноземних інвестицій для формування промислових інтеграційних об'єднань. Проблеми економіки. 2013. № 4. С. 70-75.
9. Венгер В. В. Механізми та стимули інтеграції підприємств у фінансово-промислові групи. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 7. С. 147-152.
10. Версаль Н. І., Заваруєва О. С. Банківське кредитування корпоративних клієнтів: адекватність відповіді на виклики. Наукові праці НДФІ. 2015. Вип. 3. С. 68-80.
11. Віблій П.І. Перспективи розвитку транснаціональних фінансово-промислових груп СНД. Сайт Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка». URL: <http://ena.lp.edu.ua>

12. Геєць І.О. Особливості формування сучасного корпоративного сектора економіки України. Економіка. Фінанси. Право. 2009. №5. С. 3–6.
13. Гильфердинг Р. Финансовый капитал. М.: Соцэкгиз, 1959, 2008. 491 с.
14. Головка В. В. Історія українських фінансово-промислових груп: погляд економістів. Історія торгівлі, податків та мита. 2012. № 2. С. 32-37.
15. Гончаренко О. М. Фінансова стратегія: теоретичні питання розробки та реалізації. Вісник соціально-економічних досліджень. 2015. № 1. С. 35-40.
16. Горбатов В.М. Конкурентоспособность и цикл развития интегрированных структур бизнеса: монография. Х. ИД «ИНЖЭК», 2006. 592 с.
17. Господарський кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
18. Дахно І.І. Антимонопольне право: Курс лекцій. К.: Четверта хвиля, 2008. 352 с.
19. Дерев'яно Б.В. Правове регулювання створення і діяльності промислово-фінансових груп в Україні: монографія. Донецьк: ДЮУ, 2006. 200 с.
20. Деринг Ханс-Ульрих. Универсальный банк – банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века: Пер. с нем. М.: Междунар. отношения, 1999. 384 с.
21. Жихарцева О. О. Зарубіжний досвід діяльності фінансово-промислових груп та можливості його використання в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.2. С. 196-203.
22. Жихарцева О. О. Роль банків у діяльності фінансово-промислових груп. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 1-2(2). С. 100-106.
23. Жихарцева О. О. Фінансово-промислові групи: поняття, структура та типи. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.6. С. 235-242.
24. Заблоцький Б.Р. Національна економіка: підручн. Львів: Новий Світ, 2010. 582 с.
25. Завідна Л. Д. Моделювання фінансової стратегії підприємства готельного господарства. Проблеми економіки. 2018. № 2. С. 206-213.

26. Іващенко А. І., Юсупова К. Ф. Фінансова стратегія підприємства: розробка та реалізація в умовах девелоперської компанії. Економіка та держава. 2018. № 1. С. 45-49.
27. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія. За ред. д.е.н., проф., акад. М.П. Денисенко, д.е.н., проф. Л.І. Михайлової. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 1050 с.
28. Кириченко О.А., Ваганова Е.В. Деякі аспекти злиття та поглинання компаній у світлі побудови нової інтеграційної системи економіки. Актуальні проблеми економіки. 2009. №2 (92). С. 45–56.
29. Клівець П.Г. Стратегія підприємства: навч. посіб. К.: Академвидав, 2007. 320 с.
30. Костицький В.В. Закон перманентної концентрації капіталу: економічна історія та українські реалії. К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. 198 с.
31. Крючкова І. В. Фактори економічного зростання в Україні в 2016–2018 рр. Економіка і прогнозування. 2018. № 2. С. 29-47.
32. Лещук В.П., Буснюк С.В. Теоретичні основи формування фінансового капіталу інтегрованих структур кластерного типу. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія «Економічні науки». Полтава, 2011. № 3 (43). 192 с. С. 45-49.
33. Найбільші ФПГ України за найсвіжішою версією податківців. URL: <https://nashigroshi.org/2012/04/04/najbilshi-fph-ukrajiny-za-najsvizhishoyu-versijeyu-podatkivtsiv/>
34. Окуневич І. Л., Воробйова І. Д., Карпінська Ю. В. Націоналізація ПриватБанку: причини та наслідки для банківської системи України. Економічний простір. 2018. № 134. С. 89-103.
35. Олігархи під час кризи. СКМ, ІСД, Приват, East One та «Енергетичний стандарт». Економічна правда. (Економіка). URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2008/11/24/169981/>
36. Офіційний сайт Національного банку України. URL:

<http://www.bank.gov.ua>

37. Офіційний сайт EastOne Group. URL: <http://eastonegroup.com/ru>.
38. Офіційний сайт АТ КБ «Приватбанк». URL: <https://privatbank.ua>.
39. Офіційний сайт Державної податкової служби. URL: <https://tax.gov.ua/>
40. Офіційний сайт СКМ. URL: <https://www.scm.com.ua>.
41. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб URL: <http://www.fg.gov.ua>.
42. Панасенко Г. Особливості взаємодії фінансових посередників на шляху поліпшення інвестиційних процесів в Україні та ключові фактори їх успіху. Вісник національного банку України. 2010. №5 (171). С. 16–22.
43. Пасінович І. І., Дмитрук В. О. Кредитування реального сектору економіки регіону: стан, проблеми, перспективи. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 3. С. 42-49.
44. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / М. Портер. Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
45. Про Антимонопольний комітет України: закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>
46. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.
47. Про підприємства в Україні: закон України від 27.03.1991 № 887-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12#Text>
48. Про промислово-фінансові групи в Україні: закон України від 21.11.1995 № 437/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
49. Про фінансово-промислові групи в Україні: Указ Президента України від 27.01.1995 № 85/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/95#Text>
50. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 № 3528-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>.

51. Райзберг Б.А. Государственное управление экономическими и социальными процессами: учебн. пособ. М.: ИНФРА, 2006. 384 с.
52. Семко Т.В., Ховрак І.В. Переваги та недоліки формування корпоративного сектора в ринковій економіці України. Економіка. Фінанси. Право. 2010. № 8. С. 6–11.
53. Стрельбіцька Н. Є. Лібералізація оптового ринку електроенергетики України: перші наслідки. Бізнес Інформ. 2014. № 4. С. 136-139.
54. Суд відкрив справу щодо банкрутства ІСД. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/04/1/672531/>
55. Сулима М. О., Прокопенко С. П. Роль і функції банків – учасників промислово-фінансових груп. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2016. Вип. 16(4). С. 140-143.
56. Ткаченко В. Некоторые положения сущности и содержания экономической безопасности государства. Економіст. 2008. №9 (203). С. 9–11.
57. Чайковський Я. Розвиток банківського кредитування корпоративних клієнтів в Україні в умовах циклічності економіки. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2017. Вип. 4. С. 72-87.
58. Шпигоцька Н. О. Роль великих вітчизняних банків у кредитуванні національної економіки. Бізнес Інформ. 2015. № 7. С. 260-268.
59. Яненко І. Г., Полетаєв О. О. Промислово-фінансові групи: Україна та зарубіжжя. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Економіка. 2014. Т. 243, Вип. 231. С. 43-47.
60. Bevan A., Estrin S. The determinants of foreign direct investment into European transition economies. Journal of Comparative Economics. 2004. № 32(4). p. 775-787.
61. Nachum L. Economic geography and the location of TNCs: financial and professional service FDI to the USA. Journal of International Business Studies. 2015. № 31(3). p. 367-385.
62. Trevino L., Daniels J., Arbelaez H. Market reform and FDI in Latin

America: an empirical investigation. *Transnational Corporations*. 2012. №11(1). p. 30-48.